

MİLLİ MÜCADELE'DE ORDU SANCAĞI DİN ADAMLARI RELIGIOUS OFFICIALS OF THE SANJAK OF ORDU IN THE NATIONAL STRUGGLE

Geliş Tarihi: 19.03.2020 Kabul Tarihi: 21.08.2020

✉ ALİ SARIKOYUNCU

PROF. DR.

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ / FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0003-4646-0056

ali.sarikoyuncu@dpu.edu.tr

✉ ESRA SARIKOYUNCU DEĞERLİ

PROF. DR.

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ / FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0003-3372-1034

esra.sdegerli@dpu.edu.tr

ÖZ

Milli Mücadele esnasında Ordu ve çevresi çok önemli bir bölge durumundaydı. Mondros Mütarekesi sonrasında Rumlar, merkezi Trabzon olmak üzere Pontus Rum devletini kurmak üzere faaliyete geçmişlerdi.

Ordu sancağı din adamları, bu zorlu ve çetin mücadelede üstün hizmetlerde bulunmuşlardır. Öncelikle onlar, Türk milletinin ruhunda ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşlemişlerdir. Örneğin; ölüm-kalım mücadelesinin ilk günlerinde tereddüt içinde olan Fatsa halkının Milli Mücadele lehinde hareket etmesini sağlayan din adamı, Müderris Abdülhamit (Sarıhan) Efendi'dir. Aynı şekilde Ordu halkının milli mücadele lehinde davranmalarında Ordu Müftüleri- Ali Sabri Gürel, Hafız Ahmet İlhami (Bilgin), Yusuf Ziyaeddin Işık Efendilerin de üstün hizmetleri olmuştur. Onlara çalışmalarında Müderris Ahmet, Müderris Salih ve Müderris Salim Efendiler de destek olmuştur.

Başta isimleri geçenler olmak üzere Ordu Sancağının din adamları görev yaptıkları yerlerde milli harekât lehinde çalışmalarda bulunmuşlar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev almışlar, kimisi de cepheye düşmanla çarpışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Milli Mücadele, Din adamları, Müftü, Müderris.

ABSTRACT

Ordu and its surroundings were a quite important region during the National Struggle. After the Mondros Armistice, the Greeks started to establish the Pontus Greek state, the center of which was planned to be Trabzon. Religious officials of the Sanjak of Ordu provided outstanding services in this difficult and tough struggle. First of all, they fired the power of resistance, which is in the spirit of Turkish nation. For example; it was Mudarris Abdulhamit (Sarıhan) Efendi who convinced the people of Fatsa to act in favor of the National Struggle when they had hesitated at the beginning. Similarly, the muftis of Ordu, namely Ali Sabri Gürel, Hafız Ahmet İlhami (Bilgin), and Yusuf Ziyaeddin Işık Efendi also provided outstanding services for the people of Ordu to act in favor of the National Struggle. Mudarris Ahmet, Mudarris Salih and Mudarris Salim Effendi supported them in during these activities. Religious officials of the Sanjak of Ordu, especially those whose names were mentioned, worked for the benefit of the national movement, assumed duties in the Communities of Defense of Rights, and some of them even fought with the enemy in the front.

Keywords: Ordu, National Struggle, Religious Officials, Mufti, Mudarris.

RELIGIOUS OFFICIALS OF THE SANJAK OF ORDU IN THE NATIONAL STRUGGLE

SUMMARY

Ordu and its surroundings were a quite important region during the National Struggle. First of all, the local beaches had entrance gates to Anatolia. On the other hand, after the Mondros Armistice, the Greeks started to establish the Pontus Greek state, the center of which was Trabzon. Around 20,000 Greeks lived in Ordu, which was a district of the Trabzon province at the time.

In this challenging and tough struggle, religious officials of Ordu have provided superior services for saving the homeland from enemy invasion and ensuring the independence of Turkish nation. First of all, they fired the power of resistance, which is in the spirit of Turkish nation. In the early days of the struggle for survival, as Mustafa Kemal Pasha stated (regarding the situation of the public), “They did not understand the situation in the real sense. Minds were quiet and in confusion ...” The religious official who provided that the people of Fatsa act for the benefit of the National Struggle was Mudarris Abdulhamid (Sarhan) Effendi. Similarly, the muftis of Ordu, namely Ali Sabri Gürel, Hafız Ahmet İlhami (Bilgin), and Yusuf Ziyaeddin Işık Effendi also provided outstanding services for the people of Ordu to act in favor of the National Struggle. Mudarris Ahmet, Mudarris Salih and Mudarris Salim Effendi supported them in during these activities. Mudarris Halil Hilmi Effendi also served to raise awareness of the people of Ordu’s center on National Struggle. Other religious officials mentioned in the text, particularly muftis, worked in favor of national operations in the places they served. In addition, the religious officials of the Sanjak of Ordu took part in the Defense Societies established in the city center and districts. While Mufti Hafız Ahmet İlhami (Bilgin) Effendi took part in the establishment and services of Ordu Community of Defense of the Rights, Yusuf Ziyaeddin Işık, who also served as the Mufti of Ordu in 1953-1957, served as the head of the Community for a while. In addition, the prominent people of Ordu such as Felelzade Süleyman, Recai, Fortunzade Yusuf, Sıtkı, Halis and Mustafa Bey had shown outstanding examples of service in the works of the Community. In the meantime, the services of the “İnkılab-ı İctimai Club” established by the young people of Ordu, and the services of Mutasarrıf Nizameddin and M. Fahreddin Bey, the former Governor of Görele, should not be forgotten. Güneş, Ordu-Bucak and Azim newspapers published in Ordu also cont-

ributed to the National Struggle. The protests in Ordu that started with the occupation of İzmir gained intensity after the establishment of the Defense Community. In this context, three protest telegrams were sent to the Grand Vizier upon the occupation of İzmir. One of these telegrams dated 16 May 1919 was taken with the signature of Mayor of Ordu İzzet. One of the two telegrams sent on May 18, 1919 was sent by the signature of İsa, and the other one by the signatures of Mudarris Salih, Mudarris Ahmet, Mudarris Salim, and Mudarris Ahmet.

On the other hand, Mufti Hafız Ahmet İlhami, who protested upon the news that Istanbul would be occupied by the British, also reacted to the resignation of Ali Rıza Pasha's government. The telegram dated 5 March 1920 from Ordu to the First Turkish Parliament includes the signatures of Mufti Hafız Ahmet İlhami and Mayor Yusuf. Meanwhile, other telegrams sent to the Turkish Grand National Assembly were prepared under the leadership of the Defense Community. The names of the religious officials are also mentioned in these telegrams. In addition, Hasan Effendi, a religious official represented Ordu at the Erzurum Congress. Meanwhile, Hafız Ahmet Efendi undertook the training of the voluntary union established in Ordu in 1920.

Religious officials were at the forefront in the district of the Sanjak of Ordu as well. For example, in the telegram dated 20 May 1919 sent from Fatsa to the Grand Vizier upon the occupation of İzmir; the signatures of some scholars such as Haji İbrahim and Müdarris Osman Nuri were also included. In the protest telegram of the invasion sent from Ünye to the Grand Vizier on 18 May 1919, there are signatures of Mufti Yahya and a scholar named Haji Ali Effendi. In the protest telegram sent from Mesudiye upon the occupation of Istanbul by the British on 16 March 1920, the name of Mufti Tevfik Effendi is mentioned.

Some of the religious officials also served in the military as military officers, sub-lieutenant, lieutenant, and senior lieutenant. Of these, Imam-Khatib Ismail Mutlu and Yakup Mutlu returned to Ordu as veterans. Mufti Yusuf Ziyaeddin Işık also joined the Great Offensive and took part in the troops that entered Izmir first on September 9. In addition to enlightening the society for the benefit of the national struggle, imam-khatibs of many villages also served for the supply of the Kuva-yi Milliye (National Forces).

GİRİŞ

Ordu ve çevresi, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerindedir. Ordu-Samsun yolu üzerinde Bozukkale adıyla anılan yerdeki “*Eski Çağkotyora*” şehri burada kurulmuştur. Ordu ise deniz kıyısında lav yığınının oluştuğu ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan Boztepe'nin (550m.) batıdan çevirdiği Kiraz Limanı adlı koyun kenarında XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş yeni bir şehirdir.¹ Şehir, Bülbül deresinin ağız çevresindeki düzlükte kurulmuş, buradan Boztepe'nin yamaçlarına ve kuzeyde Keçik köyüne doğru büyümüştür. Büyüme sırasında adı “*Bucak*” olan şehir, 1869 yılında halkın da isteği ile “*Ordu*” ismini almıştır.²

Yöre toprakları, Pers ve Makedon (Büyük İskender) yönetimlerinden sonra Romalıların eline geçmiştir. M.S. 395 yılında Roma ikiye ayrılınca, Ordu ve çevresi de Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. 26 Ağustos 1071 tarihinde Alparslan öncülüğünde Türk milletinin kazandığı Malazgirt zaferinden sonra bu bölge de bütün Anadolu gibi, Anadolu Fatih ve Türkiye Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah (?-1086) tarafından fethedilmiştir. Ancak Türkler, Haçlı Seferleri esnasında yöre topraklarını 1204 yılında Bizans'a (Trabzon Rum İmparatorluğuna) geri vermeye mecbur olmuştur. Bu imparatorluğun zayıflaması üzerine, Ordu yöresi tekrar Türklerin eline geçmiştir. Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanında Ordu, Osmanlı toprağı olmuşsa da, Bu durum 1402 Ankara felaketine kadar devam edebilmiştir. 1461'de de Ordu ve çevresi Fatih Sultan Mehmet tarafından bir daha elinden çıkmamak üzere kesin şekilde Türk toprağı yapılmıştır.³

Böylece Osmanlı yönetimine giren Ordu, Trabzon Beylerbeyliğinin ve Tanzimat'tan sonra da

¹ Bahaeddin Yediyıldız, “Ordu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:367.

² İzbırak- Özkaya, “Ordu”, *Türk İslâm Ansiklopedisi*, XXV:472.

³ İzbırak-Özkaya, “Ordu”, 472-473.

vilayetinin (eyaletinin) bir kazası olarak yönetilmiştir. 4 Nisan 1921 yılında da Ordu, Ünye ve Fatsa Kazaları bağlanarak müstakil sancak oldu. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1923 yılında da vilayet olmuştur. 1933'te de Şebinkarahisar'ın Sivas Vilayetine bağlı bir kaza (ilçe) durumuna getirilmesiyle buradan ayrılan Mesudiye kazası da Ordu'ya bağlandı. Böylece Fatsa, Mesudiye ve Ünye olmak üzere ilin 3'e çıkan ilçe sayısı günümüzde 19'a yükselmiştir Ordu merkezine bağlı Gölköy (Habsman) bucak iken, 1936'da ilçe olmuştur. Bundan sonra 1945'te Perşembe, 1954'te Karakuş bucağı Akkuş adıyla, 1958'de Ulubey, 1959'da Aybastı, 1960'da Korgan ve Kumru, 1987'de Gülyalı ve Gürgentepe, 1990'da Çamaş, Çatalpınar, Çaybaşı, İkizce, Kabadüz ve Kabataş beldeleri ilçe durumuna getirilmiştir. 1913 yılında da Altınordu'nun merkez ilçe yapılmasıyla da Ordu ilinin bugünkü idari durumu oluşturulmuştur.⁴

Çalışmamızda il merkezi ve ilçeleriyle birlikte bugünkü Ordu vilayetinin il hudutları içerisinde din adamlarının Milli Mücadele'deki tutum ve davranışları ele alınıp incelenecektir.

1. HAYATLARI

Ali Sabri Gürel

**Ali Sabri
Gürel**

1874'de Ordu'da doğdu. Babası saz çalıp türküler söylediğinden "Âşık Osman" lakaplı Osman Efendi'dir. Annesi ise, İrizoğullarından Hanife Hanımdır.⁵Âşık Osman Efendi'nin sülalesine de "Halilhocaogulları" denilmektedir. Bu aile, Türkistan'ın Buhara Şehri dolaylarından göç edip önce Trabzon yöresine, buradan da Ordu-Uzun Musa Köyüne gelip yerleşmiştir⁶.

Ali Sabri Efendi, bir süre Ordu-Kızılen'deki medresede öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gider ve Bayezid Medresesi müderrislerinden Tokatlı Hacı Ahmet Efendi'nin öğrencisi olur. Ondan icazetnamesini de alır⁷.

Adı geçen öğrenimi sonrası, Ordu'ya dönerek 1898 yılında Ordu Rüştiyesinde öğretmen olarak göreve başlamıştır. Beş yıl öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1903 yılında istifa etmiştir. İstifası sonrasında Uzun Musa Medresesi'nde 1911 yılına kadar müderrislik yapmıştır. 23 Ocak 1912 tarihinde de Ordu Müftüsü olarak atanmıştır. Milli Mücadele'de ulusal harekât yanında yer almıştır. Bu yüzden köyünde ikamet ettiği haftada bir gün meclis toplantılarına katılmasının dışında görevi başında bulunmadığı ve hakkında "Şii mezhebine mensup olduğu" gibi şayiaların çıktığı gerek-

⁴ Ordu İlinin tarihi hakkında daha fazla bilgi için bk. B. Yediyıldız, "Ordu", 367-370.

⁵ *DİB Arş.*, D: 1927-0047.

⁶ *DİB Arş.*, D:1927-0077.

⁷ *DİB Arş.*, D:1927-0077.

çe gösterilerek, Ordu Kaymakamlığı'nın 25 Şubat 1919 tarihli telgrafıyla görevden alınması istenmiştir. Meşihat Makamı da kaymakamlığın bu talebini uygun görmüştür. Bu konudaki Meşihat Makamının 15 Nisan 1919 tarihli yazısı Milli Mücadele karşıtı olan Trabzon Valisi Galip Bey tarafından hemen yürürlüğe konmuş ve 11 Mayıs 1919 tarihinde görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır⁸.

Ali Sabri Efendi, 12 Temmuz 1920 tarihinde yeniden Ordu Müftüsü olarak atanmıştır. O, 11 Mayıs 1919-12 Temmuz 1920 tarihleri arasındaki açığa alınması dışında vefat ettiği 23 Temmuz 1934 tarihine kadar müftülük görevini yürütmüştür⁹.

Ali Sabri Efendi iki evli olup, 10 çocuk babasıydı. Soyadı kanunu ile "GÜREL" soyadını alan Ali Sabri Efendi, yukarıda da belirtildiği üzere Ordu Müftüsü iken, 23 Temmuz 1934 tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Uzun Musa Köyü Dumanlı Mahallesi Ceviz Yalağı mevkiindeki mezarlıktadır.¹⁰

1.2. Müftü Hafız Ahmet İlhami Efendi (1876- ?)

Ahmet İlhami Efendi, 1876'da Batum'da doğdu. Babası ise, Dokçioğlu Hüseyin Efendi'dir. Öğrenimine Çorum'da bulunan Hacı Mustafa Efendi Medresesi'nde başlamıştır. Adı geçen bu medresede hıfzını (Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek) tamamladıktan sonra, Ordu'ya gelmiş, Ordu Osman Paşa Medresesinde¹¹ 1890-1892 yılları arasında Arapça öğrenimi görmüştür.

Hafız Ahmet İlhami Efendi, 1892 yılında da yükseköğrenimi için İstanbul'a gidip, Karaca Musalla Hoca Medresesi'ne kayıt olmuştur ve Sultan Bayezid Veli Medresesi'nde de ikamet etmiştir. Burada zamanın ünlü müderrislerinden Ders Vekili Ahmet Efendi'nin öğrencilerinden Konyalı Hacı Ahmet Tahir Efendi'nin derslerine devam etmiştir. Ondan aldığı Ulum-u aliye ve a'liyye (Dini yüksek ilimleri ve alet ilimleri) derslerinden başarılı olarak icazetnamesini (diplomasını) aldı¹².

Ahmet İlhami Efendi, öğrenimi sonrası Ordu'ya dönerek, Kadızade Hasan Ağa Camii Şerifi'nde 650 kuruş maaşla Kürsü Şeyhi ve ikinci İmam-Hatip olarak göreve başladı. Bu arada Ordu İlkokulu'nda ve Giresun okullarında öğrencilere Din ve Hüsnü Hat dersleri verdi¹³. 5 Kasım 1917

⁸ İMMEŞ Arş., (İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi) D: 2434. Ayrıca bk. EK: I

⁹ DİB Arş., D:1927-0077.

¹⁰ DİB Arş., D:1927-0077.

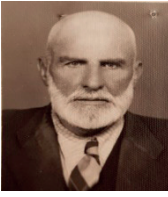
¹¹ Bu Medrese Trabzon Valisi Müşir Osman Paşa tarafından 1830-1842 yılları arasında Orta Camii'nin yanında on beş odalı taş bina olarak yaptırılmıştır. Günümüzde yerinde Verem Savaş Derneği tarafından yaptırılan binada Sağlık Ocağı hizmet vermektedir. (Mehmet Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2011),318.

¹² İMMEŞ Arş., D: 176-28 Ayrıca bk. EK: II

¹³ İMMEŞ Arş., D: 176-28

tarihinde de Trabzon Millî Eğitim Müdürlüğünce Din Dersi öğretmeni olarak tayin edildi¹⁴. Daha sonra, “*ehliyet ve kifayeti*” yeterli görülerek tercihen Ordu Mahkeme-i Şer’iyesi Başkâtipliğine atanmış, 15 Eylül 1914’te de görevine başlamıştır¹⁵. Ahmet İlhamî Efendi Mahkeme Başkâtiplik görevini sürdürürken de 13 Temmuz 1919 tarihinde de Ordu Müftüsü olarak atanmıştır¹⁶. 12 Temmuz 1920’de tarihine kadar Ordu Müftülüğü görevini yürüten Ahmet İlhamî Efendi’nin aşağıda belirtildiği üzere müftü vekili olarak Millî Mücadele’de üstün hizmetleri olmuştur.

1.3. Müftü Yusuf Ziyaeddin Işık (1888-1957)

Müftü Yusuf Ziyaeddin Işık

1888 yılında Ordu’da doğdu¹⁷. Babası Dursun Bayraktaroğlu Hasan’dır. İlköğrenimini İbtidai Mektebi’nde ve Kumru- Pencik Medresesi’nde gördü. 1904 yılında Ünye Sadullah Bey Medresesi’ne kaydoldu. Bu medresenin baş müderrisi Hacı Yusuf Bahri Efendi’nin derslerine devam ederek, ondan icazetnamesini (diploma) aldı. Sadullah Bey Medresesi’nden mezuniyeti sonrası, daha önce eğitim gördüğü Pencik Medresesi’nde hoca olarak çalışmaya başladı¹⁸. Bir süre müderris olarak öğrencilerine ders verdikten sonra yükseköğrenimi için İstanbul’a gidip, imtihanla *Medreset’ül vâizin’e* kaydoldu. Ancak bu okulun üçüncü sınıfında iken, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine 20 Ağustos 1914’te askere alındı. Terhisinden sonra İstiklal Savaşı’na da katıldı¹⁹.

Savaşın sona ermesi üzerine Ordu’ya dönen Yusuf Ziyaeddin Bey, memuriyetine öğretmen olarak başladı. Bu cümleden olarak; 1 Kanun-u evvel 1341 (Aralık 1925) tarihinde Fatsa- Akçaalan Köyü İlkokul öğretmenliğine atandı. Daha sonraki tarihlerde de sırasıyla Fatsa- Karkucak, Ordu-Bolaman, Ordu-Kabadüz, Fatsa-Yassıtaş ve Fatsa-Korgan İlkokullarında görev yaptı. Korgan İlkokulu’nda Başöğretmen iken 30 Ekim 1951 tarihinde emekli oldu²⁰.

Müftü Yusuf Ziyaeddin Efendi emekli olduktan sonra bir iş için Ankara’ya

¹⁴ İMMEŞ Arş., D: 176-28

¹⁵ İMMEŞ Arş., D: 176-28.

¹⁶ Ordu Müftüsü Ali Sabri Efendi’nin azledilmesi üzerine yapılan Müftülük seçimine Hafız Ahmet (İlhamî), Ruşenzade Osman ve Arif Efendiler aday olmuşlar, Ordu İdare Meclisi’nce yapılan seçim sonunda; Hafız Ahmet İlhamî ve Ruşenzade Osman Efendiler 9’ar, Arif Efendi ise 5 oy almıştır. Hafız Ahmet İlhamî Efendi “*Evsaf-ı Lazımevi haiz*” bulunduğundan tercihen Ordu Müftüsü olarak atanmıştır. (bk. EK: III.)

¹⁷ Karayalman, *Ünyeli Tashlızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 392

¹⁸ Karayalman, *Ünyeli Tashlızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 292, 296.

¹⁹ DİB. Arş. D:1953-1445

²⁰ DİB. Arş. D:1953-1445

gider. Milletvekili bir arkadaşının ısrarı ile müftülük sınavına girer ve Ordu müftülüğüne tayini çıkar. 21.09.1953 - 11.11.1957 tarihlerinde Ordu müftüsü olarak görev yapar. 11.11.1957 tarihinde de müftülük görevini sürdürmekte iken, Hakk'ın rahmetine kavuşur. Kabri Yeni Akçaalan köyündedir²¹.

Müftü Yusuf Ziyaeddin Efendi, evli olup dördü (Hasan, Ahmet Hamdi, Bahri, Sabri) erkek dördü de (Nezahet, Saadet, Saniye, Emine) kız olmak üzere 8 çocuk babasıydı. Müftü Yusuf Ziyaeddin Efendi çevresini devamlı aydınlatığı, özellikle binlerce öğrenciye ışık olduğu için "IŞIK" soyadını almıştır²².

1.4. Vaiz Osman Nuri Aydınkaptan (1886- 1952)

**Osman Nuri
Aydınkaptan**

1886'da Ordu- Gökçöy (Habsman)'de doğdu. Babası Ali Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini Ordu Sıbyan Mektebi ve Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra bir süre Osman Paşa Medresesi'ne devam etti. Daha sonra 1905 yılında İstanbul'a giderek öğrenimini Süleymaniye Medresesi'nde sürdürdü. 20 Nisan 1914 tarihinde bu medreseden mezun oldu²³.

Birinci Dünya Savaşı esnasında yedek subay olarak Çanakkale ve Sina Cephelelerinde vuruşmalara katıldı. Terhisinden sonra askerlik hizmeti öncesi başladığı *Medresetü'l- vâizîn*'deki öğrenimine devam ederek, bu medresenin irşad şubesinden 20 Mayıs 1920 tarihinde diplomasını aldı. Osman Nuri'nin bu diploması, Milli Eğitim Bakanlığınca dört yıllık yükseköğrenimine eşdeğer sayılmıştır²⁴.

Öğrenimi sonrası Ordu'da Müderris olarak memuriyete başladı. 3 Mart 1924'de Medreselerin kapatılması üzerine, Ordu Merkez Vaizliğine atandı ve 5 Eylül 1952'de de emekli oldu²⁵.

Ankara Fetvasını "*Habsman Ulemasından Osman Nuri*" ismiyle imzalayan Osman Nuri Efendi, Ordu halkının ulusal hareket lehinde bilinçlendirilmesinde üstün hizmetleri olmuştur. Vaiz Osman Nuri "AYDINKAPTAN" soyadını almış olup, Ordu Vaizi iken, 5 Eylül 1952 tarihinde vefat etmiştir²⁶.

1.5. Müderris Ahmet Efendi (1860-?)

Ahmet Efendi, 1860'da Ordu-Ulubey kazası Kıran (Kıran Yağmur)

²¹ DİB. Arş. D:1953-1445; Karayalman, *Ünyeli Tashlızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 396-397.

²² DİB. Arş. D:1953-1445

²³ DİB Arş.,D 1923-2029

²⁴ DİB Arş.,D 1923-2029

²⁵ DİB Arş.,D 1923-2029

²⁶ DİB Arş.,D 1923-2029; Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları II*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1997), 309.

Köyünde doğdu. Babası Ağcaoğullarından Mehmet Efendi'dir²⁷.

Ahmet Efendi, ilköğrenimi köyünde yaptıktan sonra, medreseye devam etmiştir. İstanbul Atik İbrahim Paşa Medresesi'nde 15 yıl öğrenim gördü. İcazetnamesini Kalecikli Hafız Ahmet Efendi'den aldı²⁸.

Öğrenimi sonrası katıldığı sınavda başarılı olduğundan, 1905 yılında Ordu-Aybastı Nahiyesi Niyabetliğine atandı. Niyabet olarak dört yıl görev yaptı. Daha sonra, 1909 yılında Ordu Müderrisi olarak tayin edildi²⁹.

Müderris Ahmet Efendi, Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte ulusal harekât yayında yer aldı. Müderris Salih, Müderris Salim ve Müderris Ahmet (Refik) ile birlikte 22 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret Makamına çektikleri telgrafla İzmir'in Yunan askerince işgal edilmesini protesto etti³⁰.

Ahmet Efendi hakkında daha fazla bilgi elde edilememiştir.

1.6. Müderris Ahmet Refik Efendi (1872-?)

Ahmet Refik Efendi, 29 Şubat 1872 tarihinde Ordu-Ulubey kazası Yağmur (Kıran Yağmur) köyünde doğdu. Babası aynı köy halkından Çobanza-de Mehmet Efendi'dir³¹.

Ahmet Refik Efendi, ilköğrenimini köyünde yaptıktan sonra Ordu Osman Paşa Medresesi'ne devam etti. Daha sonra yükseköğrenimi için İstanbul'a gitti. Atik İbrahim Paşa Medresesi'nde öğrenimini sürdürdü. Ayrıca iki yıl kadar Bayezit Camii Şerifi Dersiamlarından ulum-u aliye (dini yüksek ilimleri) derslerini okumuştur. Huruf, Nahiv, Mantık, Meanı, Bedai, Kelam, Usul-u adap, Tefsir, Hadis derslerinden başarılı oldu ve Eylül 1901'de icazetnamesini (diplomasını) aldı.

Öğrenimi sonrası 14 Ekim 1902'de 150 kuruş maaşla daha önce öğrenim gördüğü Osman Paşa Medresesi'ne müderris olarak tayin edildi³².

Müderris Ahmet Refik Efendi, müderrislikteki başarılı hizmetleri sebebiyle madalya ile ödüllendirilmiş ve ayrıca "*Ruus-u Humayun*" unvanını alarak "*Sahn Müderrisliği*" ne³³ kadar yükselmiştir³⁴.

²⁷ İMMEŞ Arş., D. 2409.

²⁸ İMMEŞ Arş., D. 2409.

²⁹ İMMEŞ Arş., D. 2409.

³⁰ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2007), 270-271

³¹ İMMEŞ Arş., D:2436.

³² İMMEŞ Arş., D:2436.

³³ Medrese öğrenimini bitirenler "mülazım" olup, isimleri *Ruusuname-i Humayun*'a kaydolunurdu. Bu mülazımlardan yedi sene mülazemet müddetini bitirenler, imtihana girerler, başarılı olanlar, ruusla beraber "*İbtiday-i Hariç*" medreselerine müderris tayin oldukları için bu ruusa bu tabir verilmiştir. Medreselerde orta tahsili veren müderrislere de "*İbdai-i Dahil*" denilirdi. Bu medreye ulaşan müderrisler daha sonra "*Sahn*" müderrisliğine tayin olurlardı. (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul:1971), II: 14-15.

³⁴ İMMEŞ Arş., D:2436.

Ahmet Refik Efendi, Ordu Osman Paşa Medresesi'nde 1 Haziran 1908 tarihine kadar çalıştıktan sonra Ordu-Çaybaşı Nahiyesi Niyabetliğine (Naibliğine) atandı. Bir yıl niyabet olarak görev yaptıktan sonra 14 Ekim 1909'da Vakfı Kebir kazası müderrisliğine, 200 kuruş maaşla terfian tayin edilmiştir.

Hakkında daha fazla bilgi elde edemediğimiz Müderris Ahmet (Refik) Efendi, Milli Mücadelenin başlamasıyla birlikte ulusal harekât yanında yer aldı. Müderris Salih, Müderris Salim ve Müderris Ahmet Efendi ile birlikte, 22 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret Makamına çektikleri telgrafla İzmir'in Yunan askerince işgal edilmesini protesto etti³⁵.

1.7. Hasan Haydar Hakkı Efendi (1872-?)

Hasan Haydar Hakkı Efendi, Arhavi'de 1872'de doğdu. Babası Hattat-zade Müezzîn Mehmet Efendi'dir³⁶.

Hasan Haydar Hakkı Efendi, ilk ve orta öğrenimi Ordu'da yaptı. Ordu Sıbyan Okulu ile Ordu Rüştüyesi'ni bitirdi. Daha sonra medrese eğitimi de gören Hasan Haydar Hakkı Efendi, Ordu Şer'iyeye Mahkemesinde katip olarak göreve başladı. Bir süre sonra da başkatipliğe terfi etti³⁷.

Hakkında daha fazla bilgi edinemediğimiz Hasan Haydar Hakkı Efendi'den, çeşitli kaynaklarda Hoca Hasan, Davavekili Hasan ve Avukat Hasan olarak söz edilmektedir³⁸.

Hasan Haydar Hakkı Efendi, Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) Ordu'yu temsil etmiştir. Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erzurum Kongresi'ne Felekzade Süleyman Ağa'nın katılmasını uygun görmüşse de, onun hasta ve yaşlı olması sebebiyle Kongre'ye Hasan Haydar Hakkı Efendi'nin katılımı uygun görülmüştür³⁹.

1.8. Kastamat Köyü İmam-Hatibi İsmail Mutlu (1896-1988)

İsmail Efendi, 1886'da Zembek köyünde dünyaya gelmiştir. Babası aynı köy halkından Mehmet Efendi'dir. Ünye Sadullah Bey Medresesi'ne bağlı medresede öğrenim görmüştür⁴⁰.

İsmail Efendi öğrenimi sonrasında Ünye-Ataköy'de Sıbyan Mektebinde ve Kastamat Köyünde İmam-Hatiplik yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla cepheye koşmuş, Garp Cephesi'nde Yunanlılarla vuruşmalara

³⁵ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 270-271.

³⁶ *İMMEŞ Arş.*, D. 2515.

³⁷ *İMMEŞ Arş.*, D. 2515.

³⁸ Bk. Mesut Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 15: 665; Sıtkı Çebi, *Milli Mücadele'de Ordu*, (Ordu: Ordu Valiliği Yayını, 2005), 97; *Yurt Ansiklopedisi*, (İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982-1983), 9: 62-69.

³⁹ Çebi, *Milli Mücadele'de Ordu*, 37.

⁴⁰ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 430.

katılmış, Afyonkarahisar Tınaztepe’de yaralanarak Gazi olmuştur⁴¹. Kastamatt Köyü İmam-Hatibi olarak ünlenen İsmail Efendi, “MUTLU” soyadını almış ve 94 yaşında iken, 1988 yılında Ataköy’de vefat etmiştir. Kabri Ataköy Saklı Mahallesi aile mezarlığındadır⁴².

1.9. Göbü Köyü İmam-Hatibi Yakup Mutlu (1878-1961)

Yakup Hoca, aslen Kırımlı bir ailenin çocuğudur. Babası Bayram Efendi, Kırım’dan gelerek Ordu-Yalıköy’e, oradan da Kurna’ya (İnkur) yerleşmiştir. Kıtıkoğlu sülalesindedir. Soyadı kanununun çıkması üzerine aile önce “BOLLUK” daha sonra Zembek Köyüne yerleşince de “MUTLU” soy ismini almışlardır.⁴³

1878 yılında Zembek Köyü’nde doğan Yakup Hoca, ilköğrenimini İnkur Medresesi’nde görmüş daha sonra eğitimini Ünye’de Sadullah Bey Medresesi’nde sürdürmüştür. Bu medresede Yusuf Bahri Efendi’nin öğrencisi olmuştur.⁴⁴

Göbü Köyü İmam-Hatibi olarak ünlenen Yakup Hoca, Kurtuluş Savaşı’nda çeşitli cephelerde çarpışmalara katılmış ve gazi olmuştur. Yakup Hoca evli olup dört erkek iki kız olmak üzere 6 çocuk babasıdır. Yakup Hoca, 1961’de Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. Kabri Ataköy aile mezarlığındadır.⁴⁵

1.10. Müderris Abdülhamit Sarıhan (1864-1931)

Abdülhamit Efendi, Fatsa- Miri (Beyceli) köyünde 1864 yılında doğdu. Babası köy halkından Osman Efendi’dir. Ailesi Sarı Kadızadeler ve Sarıkadıoğulları adlarıyla anılır.⁴⁶

Abdülhamit Efendi ilk eğitim-öğrenimini Mahalle Mektebi’nde aldıktan sonra Ünye Sadullah Bey Medresesine devam etmiştir.⁴⁷ Anılan medrese-

⁴¹ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 430-431.

⁴² Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 431.

⁴³ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 424.

⁴⁴ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 424-425.

⁴⁵ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 425.

⁴⁶ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 293.

⁴⁷ Sadullah Bey Medresesi’nde öğrenime başlaması şöyle olmuştur:

“Ailesinden ve mahalle mektebinde ilk eğitimini aldıktan sonra bir gün yaya olarak Fatsa- Beyceli köyünden okuma azmiyle Ünye’ye gider. Sadullah Bey Medresesi’ni Ünye’deki ahaliye sorar. Müderris Yusuf Bahri Efendi’yi Sadullah Bey Medresesinde ders verirken bulur. Yusuf Bahri Efendi’nin dersini bölmek istemediğinden bir köşede oturup dersi dinlemeye başlar. Bu sırada Yusuf Bahri Efendi, öğrencilerine anlattığı dersten ne anladıklarını sorar.. (Öğrenciler yorumlarını anlatır) Bu ara da Abdülhamit Efendi’de “Ben de bir şey söyleyebilir miyim?” der. Yusuf Bahri Efendi de ona kim olduğunu sorduktan ve (Abdülhamit Efendi) de kendini tanıttıktan sonra Yusuf Bahri Efendi, onun yanıtını dinler. Yusuf Bahri Efendi, kendisinden daha önce ders görmedi-

de 15 yıl öğrenim görerek, Baş Müderris Yusuf Bahri Efendi'den icazetnamesini (diplomasını) almıştır. Mezuniyeti sonrası bir süre öğrenimi için Amasya'ya gitmişse de burada beklediğini bulamayan Abdülhamid Efendi, hocası Hacı Yusuf Bahri Efendi'nin tavsiyesi üzerine Fatsa Yenimahalle'deki Osman Paşa medresesinde müderris olarak göreve başlar.⁴⁸ Teşrin-i evvel 1318 (1915) tarihinde Meşihat makamı tarafından Fatsa Kazası Medresesi Müderrisliğine tayin edilir.⁴⁹ Müderris olarak yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. 1321 (1905) yılı *Nezaret-i Maarif-i Umumiye Salnamesinde* (s.606) Abdülhamid Efendi'nin sadece o yıl okuttuğu öğrenci sayısı 75'dir.⁵⁰

Milli Mücadele'nin ilk günlerinde Fatsa ve çevresi halkının ulusal hareket lehinde bilinçlendirilmesinde ve Kuva-yi Milliye'nin ikmalinde üstün hizmetleri bulunan Müderris Abdülhamit Efendi, bu hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa da söz konusu hizmetleri sebebiyle, Abdülhamit Efendi'ye gönderdiği telgrafla teşekkür ve ayrıca bir Türk Bayrağı da armağan eder.⁵¹ Mehmet Karayalman, Mustafa Kemal Paşa tarafından Müderris Abdülhamit Efendi'ye gönderilen telgraf, armağan edilen Türk Bayrağı ve İstiklal Madalyası ile ilgili şunları yazmıştır:⁵²

Bayrak, özel bir torba içindedir. Torbada, bayrağın eskime olasılığına karşı onarım için yedek bir iplik yumağı da bulunmaktadır.

Müderris Abdülhamit Efendi'nin oğlu Ali Atif Sarihan, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafını çok uzun süre cüzdanında taşımış ve korumuştur.

İstiklal Madalyası, Abdülhamit Efendi'nin vefatından sonra uzun süre, onun Fatsa'daki evinin duvarında, resminin yanında asılı durmuştur.

Türk Bayrağı, Miri (Beyceli) Köyü'ndeki evinde özel kılıfında korunmuş, asker uğurlama ve karşılamaların da çıkarılıp köy halkı tarafından kullanılmıştır.

Müderris Abdülhamit Efendi, 1931 yılının Ekim ayında 66 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri, Fatsa Beyceli köyündeki aile mezarlığındadır. Abdülhamit Efendi evli olup, üçü erkek üçü de kız olmak üzere altı çocuk babasıydı. Oğulları "SARIHAN" soyadını almışlardır.⁵³

ği halde diğer talebeleri gibi güzel bir cevap verdiğini görünce (Onu) öğrenciliğe kabul eder." Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 295.

⁴⁸ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 294-295.

⁴⁹ İMMEŞ Arş. D:889'dan aktaran Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 297.

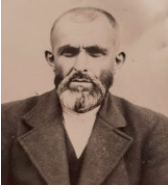
⁵⁰ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 292. Abdülhamit Efendi, başta Fatsa Müftüsü Abdurrahman Karaca, Akkuş Müftüsü Hamdi Uygun olmak üzere pekçok öğrenciye hocalık yapmıştır. (bk. Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 297-303.)

⁵¹ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 296.

⁵² Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 296- 297.

⁵³ Karayalman, *Ünyeli Tashızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 297.

1.11 Müftü Mehmet Okurgan (1881-1959)

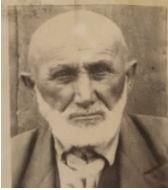
**Müftü Mehmet
Okurgan**

Mehmet Efendi 1881 yılında Fatsa-Meşebükü köyünde doğdu. İlköğrenimini Kumru Pencik Medresesi'nde gördü ve ayrıca Fatsa Rüştüyesi'ni bitirdi. Daha sonra öğrenimi için Ordu-Osman Paşa Medresesi'ne kaydoldu ve bu medresede müderris Abdülhamit Efendi'nin derslerine devam ederek icazetnamesini aldı. Onun bu diploması Milli Eğitim Bakanlığınca dört yıllık yükseköğrenime eşdeğer sayılmıştır.⁵⁴

Mehmet Efendi öğrenimi sonrası, 23 Kasım 1916 tarihinde Fatsa Şer'iyye Mahkemesi Başkâtibi olarak göreve başladı. Daha sonraki tarihlerde Fatsa-Talkara Camii, Yukarı Camii ve Çarşı Camii imam-ı hatipliklerinde bulunduktan sonra, 15 Mayıs 1937 tarihinde Fatsa Müftüsü olarak atandı.⁵⁵

Milli Mücadele'de halkın bilinçlendirilmesinde hizmet veren Müftü Mehmet Efendi Fatsa Müftüsü iken 20 Mayıs 1959 günü vefat etti. Mehmet Efendi "OKURGAN" soyadını almıştır.⁵⁶

1.12. Müftü Nuri Yazlık (1888-1966)

**Müftü Nuri
Yazlık**

Nuri Efendi, 1888 yılında Mesudiye'de doğdu. İlköğrenimi sonrası, Mesudiye Medresesi'ne devam etti. Öğrenimi sonrası yedek subay olarak Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Çeşitli cephelerde Asteğmen ve Teğmen rütbeleleriyle vuruşmalarda bulunmuştur. Ayrıca Kurtuluş Savaşı esnasında da düşmanın yurttan atılması için cephede görev almış ve çarpışmalara katılmıştır.⁵⁷

Düşman yurttan kovulup Cumhuriyet ilan edildikten sonra, Nuri Efendi bir süre fahri olarak irşat hizmetlerinde bulunmuştur. 14 Şubat 1940 tarihinde de Mesudiye Vaizliği ile memuriyete başlamış, 29 Nisan 1950'de de aynı ilçenin Müftülüğüne atanmıştır.⁵⁸

31 Mayıs 1958 tarihinde de Ulubey Müftülüğüne naklen tayin edilen Müftü Nuri Efendi, bu görevi yürütmekte iken 10 Mayıs 1966 tarihinde vefat etmiştir. Nuri Efendi "YAZLIK" soyadını almıştır.⁵⁹

⁵⁴ *DİB. Arş.* D:1923-1709

⁵⁵ *DİB. Arş.* D:1923-1709

⁵⁶ *DİB. Arş.* D:1923-1709

⁵⁷ *DİB. Arş.* D:1923-1876

⁵⁸ *DİB. Arş.* D:1923-1876

⁵⁹ *DİB. Arş.* D:1923-1876

1.13. Müftü Mehmet Sait İssı (1874 - 1950)

Mehmet Sait Efendi, 1874 yılında Korgan-Kara Hamza Köyünde doğdu. Babası 45 yıl Fatsa Müftülüğü yapan Hacı Mustafa Rıfki Efendi'dir.⁶⁰

Mehmet Sait Efendi ilköğrenimini köyünde yaptıktan sonra, eğitimini Kumru-Pençik Medresesi'nde devam etti. Bu medresenin müderrislerinden Hocazade Halil ve Hacı Mehmet Tevfik Efendilerin derslerine devam ederek, 5 Teşrin-i evvel 1321 (Ekim 1905) tarihinde icazetnamesini aldı. Onun bu diploması, Milli Eğitim Bakanlığınca 4 yıllık yükseköğrenime eşdeğer sayılmıştır.⁶¹

Mehmet Sait Efendi, öğrenimi sonrası Kumru-Pençik Medresesi'nde hoca olarak göreve başlamıştır. 1 Kasım 1910'da Fatsa Müftüsü olarak tayin edilmiştir. 19 Eylül 1932 tarihinde de Safranbolu Müftülüğüne naklen atanmıştır. Bu görevi yürütmekte iken, 1 Temmuz 1950'de de vefat etmiştir.⁶²

1.14 Müftü İsmail Resmi Satır (1860-1940)

İsmail Resmi Efendi, 1864 yılında Ünye'de doğdu. Babası Ünye Müftüsü iken, 1903 yılında vefat eden Satır zade Mehmet Vakıf Efendi'dir.⁶³

İsmail Resmi Efendi, mahalle mektebinde ilköğrenimini ve hıfzını da babası Mehmet Vakıf ile Hafız Hüseyin Efendilerde tamladıktan sonra Ünye Sadullah Bey Medresesi'nde öğrenim gördü. Bu medresenin müderrislerinden Hacı Yusuf Bahri Efendi'den 1888 yılında icazetnamesini (diplomasını) aldı. Daha sonra yükseköğrenimini İstanbul'da sürdürdü. Bayezit Dersiamlarından Ali Rıza Efendi'nin derslerine devam etti. Bu arada Dâr'ül Muallimîn Rüştiye kısmına da devam ederek “Şahadetname” (diploma) aldı.⁶⁴

İsmail Resmi Efendi öğrenimi sonrası, 5 Kasım 1892 tarihinde Kastamonu Lisesi Arapça ve Din Dersleri öğretmenliğiyle memuriyet hayatına başladı. Aynı lisenin müdür yardımcılığı görevine de getirilen İsmail Resmi Efendi, 1 Şubat 1903 tarihinde de Adana Lisesi'ne Arapça, Farsça ve Din Dersleri öğretmeni olarak naklen atandı. 15 Kasım 1910'da Rize Lisesi'ne Türkçe öğretmeni, 30 Kasım 1913'te de Ünye Kazası İlkokulu'na Başöğretmen olarak tayin edildi. 14 Nisan 1914 tarihinde de Ünye Müftüsü oldu.⁶⁵

Milli Mücadele'de Ünye Müftüsü olarak halkın milli harekât lehinde bilinçlendirilmesine çalıştı. 13 Temmuz 1939'da emekli oldu. 22 Aralık 1941'de de vefat etti. İsmail Resmi Efendi, “SATIR” soyadını almıştır.⁶⁶

⁶⁰ DİB. Arş. D:40-0283.

⁶¹ DİB. Arş. D:40-028.

⁶² DİB. Arş. D:40-0283.

⁶³ DİB. Arş. D:1923-1102.

⁶⁴ DİB. Arş. D:1923-1102.

⁶⁵ DİB. Arş. D:1923-1102.

⁶⁶ DİB. Arş. D:1923-1102.

1.15. Müderris- Vaiz Halil Hilmi Efendi (1865-?)

Halil Hilmi Efendi, 1865 yılında Perşembe-Saray köyünde doğmuştur. Babası aynı köy halkından çiftçilikle meşgul olan İbrahim Efendidir. Lakapları Süleymanoğullarıdır.⁶⁷

Halil Hilmi Efendi öğrenimini İstanbul'da Atik İbrahim Paşa Medresesi'nde tamamlamıştır. Bu medreseden 1892 tarihinde icazetnamesini aldı.

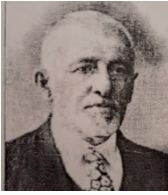
Mezuniyeti sonrası, Perşembe ve Bolaman Medreselerinde müderrislik yaptı. Ayrıca Perşembe'de vaiz olarak halkı irşat etmiştir. Milli Mücadele'de Perşembe ve Ordu merkez halkının Ulusal harekât lehine bilinçlendirilmesine de hizmet vermiştir.

Halil Hilmi Efendi, 12 Ocak 1931 tarihinde emekli olmuştur.⁶⁸

1.16. İbrahim Hakkı Efendi

Ünye Müftüsü Tokatizade Tahsin Efendi'nin oğlu olup, 1291(1875)'de Ünye'de doğmuştur. Ünye Rüştüyesi Birinci Muallimi Abdülkadir Efendi'den Arapça ve Farsça okumuş ve Samsun Maarif Komisyonunda yapılan sınavda başarılı olarak 1304 (1876)da Ünye Rüştüyesi (Ortaokul) Birinci Muallimliğine tayin edilmiştir. Uzun yıllar öğretmenlik yaptıktan sonra Ünye Eytam Müdürlüğüne atanmıştır.⁶⁹ Ünye Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluş ve faaliyetlerinde de görev alan İbrahim Hakkı Efendi, daha sonra da Ünye Müftüsü olmuştur.⁷⁰

1.17. Halil Sıtkı Kumru (1863-1928)

**Halil Sıtkı
Kumru**

Halil Sıtkı Efendi, 1863 yılında Fatsa'da doğdu. Babası, Mehmet Hilmi Bey'dir. Halil Sıtkı Efendi ilköğrenimini babasının Kuleli Medresesi'nde yaptı. Daha sonra İstanbul'a giderek medrese öğrenimini sürdürdü. Özel dersler de alarak icazetnamesini elde etti. İstanbul'daki altı yıllık öğrenimi sonrası Fatsa'ya dönerek, babasının Kuleli Medresesinde Müderris olarak göreve başladı.

Milli Mücadele'de halkın bilinçlenmesinde de hizmet eden Halil Sıtkı Efendi, Ordu ili Genel Meclis üyeliğinde de bulundu. Ayrıca Halil Sıtkı Efendi TBMM'nin ikinci dönem seçimlerine katıldı. 14 Ağustos 1923 tarihinde yapılan seçimde 346 oy alarak Ordu Milletvekili seçildi. Mecliste "Umuru Diyanîye ve İrşad" komisyonlarında görev aldı.

⁶⁷ *DİB. Arş. D:1923-2008.*

⁶⁸ *DİB. Arş. D:1923-2008. Ayrıca bkz., EK: IV.*

⁶⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Yayını, 1996), 2: 29.

⁷⁰ Milli Mücadele esnasında Ünye Müftülüğü görevini yürütmekteydi.

Ordu'dan Üçüncü dönemde de milletvekili seçilen Halil Sıtkı Efendi, Üç evli (Rahime, Ayşe ve Hidayet) olup, yedi (Mazhari Mehmet Hilmi, Alaattin, Mustafa Kemal, Ahmet Mithat, Ömer Asım ve Halil) erkek ve üç (Nadire, Hatice ve Fatma) kız babasıydı. Halil Sıtkı Efendi Milletvekili iken, 25 Mayıs 1928 tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Kumru aile mezarlığında. Oğulları "KUMRU" soyadını almıştır.⁷¹

1.18. Arif Kavuncu

Milli Mücadele'de önemli hizmetleri olan Arif Kavuncu'nun öğrenimi ve ailesi hakkında bilgi elde edemedik. Adı geçen 11 Mart 1890'da Ünye Rüştüye Mektebi Ulum-u Diniyye Öğretmeni olarak memuriyet hayatına başlamıştır. Daha sonra sırasıyla; Ünye Bidayet Mahkemesi Hakimliği (21 Mayıs 1916), Ünye Vaizliği (1 Mart 1923) ve 21 Kasım 1932-21 Mart 1933 tarihlerinde de Terme Müftüsü olarak görev yaptıktan sonra emekli olmuştur. Adı geçen, "KAVUNCU" soyadını almıştır.⁷²

2. MİLLİ MÜCADELE FİKRİNİN DOĞUŞUNDAKİ HİZMETLERİ

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İttihat ve Terakki Fırkası kendisini fesih etmesi üzerine Teceddüt Fırkası kurulmuştur. Ancak bu fırka İttihat ve Terakki'nin yerini dolduramadığı gibi ülke siyasetinde de aktif bir rol edinmemişti. Fırkaları fesih olmasına rağmen, memleketin en güzide gücünü ittihatçılar oluşturuyordu. Ancak muhalefet 1919 yılı Ocak ayında ittihatçıların baskısından kurtulabilmiş ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasını yeniden kurmuşlardır.⁷³

Ülkenin bürokrat, asker, sivil tüm kesimleri bu iki parti arasında bölünmüştü. Ordu ve çevresinde de durum aynıydı. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandığı günlerde Ordu, Trabzon Vilayeti merkez sancağına bağlı bir kaza idi. Daha önce de belirtildiği üzere bugün Ordu iline bağlı ilçelerden Ünye ve Fatsa o dönemde bağımsız Canik Sancağı'nın, Mesudiye ise Sivas Vilayeti'ne bağlı Karahisar-ı Şarki Sancağı'nın (Şebinkarahisar) kazası idiler. Trabzon Vilayeti'nin başında da Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı ve Milli Mücadele karşıtı Mehmet Galip bulunuyordu. Ayrıca O, sadrazam Damat Ferit Paşa'nın emirlerine uyan bir kimseydi. Mehmet Galip 19 Nisan 1919'da Trabzon'a gelerek valilik görevine başlamıştır.⁷⁴ Mehmet Galip'in ilk icraatlarından birisi, ulusal hareket yanında yer alan Ordu Müftüsü Ali Sabri Efendi'nin 11 Mayıs 1919'da tarihinde

⁷¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi* (Ankara: TBMM Vakfı Yayını,1976), III: 648.

⁷² *DİB Arş.*, D:1923-2031.

⁷³ Tarık Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* (İstanbul:1952), 447 vd.

⁷⁴ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz* (İstanbul:1969), 19-20.

görevinden uzaklaştırmasına seyirci kalmasıdır.⁷⁵

Mehmet Galip, Milli Mücadele karşıtı tutumu dolayısıyla Trabzon'da uzun süre kalamadı. Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ve Kazım Karabekir Paşa'nın bilgisi dahilinde Trabzon Valiliği'nde tutuklanarak görevinden el çektilmiştir.⁷⁶ Bu arada Damat Ferit Paşa da Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) sonrası baskılara dayanamayarak 30 Eylül 1919'da sadrazamlığı bırakmak zorunda kaldı.⁷⁷

Diğer taraftan Doğu Karadeniz üzerinde hak iddia eden Rumlar, bu bölgede "*Pontus*" adında bir devlet kurmak peşinde idiler. Başka bir ifade ile bunların amaçları Trabzon, Giresun, Ordu, Canik (Samsun), Sinop, Gümüşhane, Karahisari Şarki (Şebinkarahisar), Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat sancaklarını tamamen; Erzurum Vilayeti, İspir ve Bayburt kazalarını kısmen; yine Erzincan Sancağı, Refahiye ve Kuruçay kazalarını tamamen, Sivas vilayeti ile Merkez Koçgiri, Hafik Yenihan kazalarını kısmen ve Kastamonu Vilayeti'nin Tosya ve Taşköprü kazalarının bütünü; merkez ile İnebolu kazasını kısmen içine alan bölgede "*Pontus Devleti*"ni yeniden diriltmekti. Bu devletin başkenti de Trabzon olacaktı.⁷⁸

Rum ayrılıkçı faaliyetleri, daha yüzyılın başında 1904'lerde başlamıştı. Rum asıllı Amerikalı bir papaz olan Klematyos, Pontus cemiyetini kurdu. Aynı tarihlerde de Merzifon Amerikan Koleji'nde Papadopulos adlı bir öğretmenin sorumluluğunda iki cemiyet kuruldu. Bu cemiyetlerden birisi Rum İrfan Kulübü diğeri Pontus Kulübü'dür. Ayrıca *Pontus* isimli bir dergi de yayımlanmaya başlandı.⁷⁹

Bizans'ı tekrar diriltmek sevdasında olan Yunanistan ile bölgenin tütünleri ve misyonerlik faaliyetleriyle ilgilenen A.B.D' nin teşvik ve himayesindeki Rumlar, Meşrutiyet'in ilanından sonra yörede örgütlendiler. Trabzon'da Pontus Muavenet Cemiyeti, Samsun Muhacirin Cemiyeti, Amasya'da Mukaddes Anadolu Cemiyeti, Samsun Teceddüt ve İhya Cemiyeti ve Fatsa, İnebolu, Kayseri, Kırşehir, Havza, Sinop, Ürgüp, Tokat ve Çarşamba'da şubeleri bulunan *Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti*'ni kurdular.⁸⁰ Şubelerinden birisi de Ordu'da idi. Bu cemiyeti de Ordu Rum cemaatinin

⁷⁵ *DİB. Arş. D:1927-0047*

⁷⁶ Kamil Erdeha, *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler* (İstanbul:Remzi Kitabevi, 1975), 177-187.

⁷⁷ Ali Sarıkoyuncu-Esra. Sarıkoyuncu Değerli, *Milli Mücadele'de Din Adamları III*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 55.

⁷⁸ ATASE Arş. (Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi), KL:1880, D: 20, Fh: 5'den aktaran Mustafa Balcıoğlu, *Milli Mücadele'de Merkez Ordusu*, (Ankara:Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi,1994), 83-84.

⁷⁹ Balcıoğlu, *Milli Mücadele'de Merkez Ordusu*, 64. Ayrıca bk. "Abdülhaluk Çay, II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şubeleri", *Türk Kültürü Dergisi* XX/227 (Mart 1982):312 vd.

⁸⁰ Balcıoğlu, *Milli Mücadele'de Merkez Ordusu*,84.

reisi Metropolit Polikarpos yönetiyordu.⁸¹ Bu arada İstanbul patrikhanesinin direktifleri doğrultusunda çalışan Trabzon Metropoliti Hrisanantos, Giresun Metropoliti Lavrentios ve Samsun Metropoliti Yermanos, adeta Pontuscularının siyasi temsilcileri durumundaydılar.⁸² Ayrıca sözü edilen cemiyetlerin hepsi İstanbul'daki Pontus Cemiyetine bağlı olup hiçbir zorlukla karşılaşmadan kolaylıkla çalışıyorlardı. ⁸³ Zira İtilaf güçlerinin destek ve yardımını da elde eden Rumların nüfusu Rusya'dan gelen göçmenler le birlikte bölgede bir hayli artmıştır.⁸⁴ Milli Mücadele başlarında Ordu'nun 150.000 dolaylarındaki nüfusunun 20.000 kadarını Rumlar oluşturuyordu.⁸⁵

Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf güçlerinin desteğini de alarak harekete geçen ayrılıkçı Rumların; Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti'ni kurma çalışmaları karşısında yörenin Müslüman Türk halkı da buna karşı önlem almakta gecikmedi. Nitekim "Trabzon'un Türk ayrılığını kabul etmeyen ve varlığını müdafaaya azmetmiş olan halkı" tarafından 12 Şubat 1919 tarihinde Trabzon Muhafazaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kuruldu.⁸⁶ Cemiyetin Rize, Gümüşhane, Giresun ve Ordu'da şubeleri de açıldı. Aşağı da daha geniş olarak ele alınacağı üzere Nisan 1919'da Ordu Müdafaai Hukuk Cemiyet'nin kurulması özellikle 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Erzurum Kongresi'ne temsilci olarak, Ordu'dan Hoca Hasan Efendi'nin katılması ve Kongre'de alınan kararların Ordu halkına duyurulması yörede etkili olmuştur.⁸⁷

Ancak ölüm kalım mücadelesinin ilk günlerinde halk, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi "*Hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi...*"⁸⁸

⁸¹ Ferhatoğlu M. Fahrettin (BASEL), *Ordu Külliyyatı*, (Sivas: Kamil Matbaası, 1934), 10.

⁸² Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", 15: 661.

⁸³ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk-Söylev*, (Ankara: 1986), 1: 5.

⁸⁴ Trabzon Metropoliti Hrisantos Paris Konferansı'na sunduğu 2 Mayıs 1919 tarihli muhtıradaki Karadeniz bölgesi Rumların sayısını; 600.000'i yerli Rumlar, 250.000'i de Rusya'dan göç edenler olmak üzere toplam 850.000 olarak belirtmiştir. (Ercüment Kuran, "Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Samsun, 13-17 Ekim 1986)*, (Samsun, 1988), 79. 1914 Nüfus istatistiğine göre sadece Trabzon Vilayetinde yaşayan Rum sayısı 161.000 idi. (Erdaha, *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, 175)

⁸⁵ *Yurt Ansiklopedisi*, 15: 62-69.

⁸⁶ Murathanzade Ziya Bey Başkanlığında kurulan Cemiyetin üyelerinden bazıları şunlardır: Temelzade Sabri Bey, Eyüpzade İzzet Bey, Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi, Hatıpzade Emin Efendi, Gazzade Hüseyin Efendi, Abonozzade Hüseyin Efendi, Hacı Ali, Mehmet Salih Efendi, Hacı Mehmet Efendi, Ömer Fevzi Efendi, Hoca Hacı İbrahim Cudi, Temelzade Şevki, Ustazade Nazmi, Zübeyirzade Zühtü, Hafız Mahmut Bey (Faik Ahmet Batutçu, *Siyasi Hatıralar*, (Ankara; 2001), I: 46-47.)

⁸⁷ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", 15: 670.

⁸⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989), I-II: 208.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Havza'ya giderken 25 Mayıs 1919 günü bunun bir çarpıcı örneğine de tanık olmuştur. Yolda çok az olan toprağında çift süren bir köylüye rastlar, aralarında şu konuşma geçer:⁸⁹

Mustafa Kemal Paşa- Hemşeri, düşman Samsun'a asker çıkaracak. Belki buraların hepsini işgal edecek. Sen ise rahat, toprağı sürüyorsun?

Köylü- Paşa, Paşa! Sen ne diyorsun? Biz üç kardaştık, iki de oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz öksüz ile yetim, üç dul kalmış kadın var. Hepsi benim sapanın ucuna bakarlar. *Şimdi benim vatanım da, yurdum da, aha şu tarlanın ucu. Düşman ora gelinceye dek benden hayır bekleme...*

Böyle bir anda milletin ruhuna ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşleyen hocalar, müftüler ve din adamları Milli Mücadele fikrinin doğuşunda önemli bir faktör olmuşlardır. Pek çok din adamı yine Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesi ile "*Hakikatı halka izah ettiler... doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı.*"⁹⁰

Bu cümleden olarak İzmir'in işgalinden sadece 4 saat gibi kısa bir süre sonra düzenlediği mitingle "*İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması dini bir görevdir.*" diyen Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin etrafında hemen bütünleşmiştir. Halkla bütünleşen Ahmet Hulusi, Denizli ve çevresinde etkili olmuş ve daha sonraki günlerde Milli Mücadele için önem arz eden hizmetlerde bulunmuştur.⁹¹

Müftü Ahmet Hulusi'nin ve daha pek çok din adamının üstlendiği görevi⁹² Ordu'da da büyük ölçüde Müftü Vekili Hafız Ahmet İlhami Efendi yerine getirmeye çalışmıştır. O, daha önce de ifade edildiği üzere ulusal hareket lehindeki tutumundan dolayı Trabzon valisi Mehmet Galip tarafından görevinden alınan Müftü Ali Sabri GÜREL'in yerine atanmıştı. Buna karşın, Ahmet İlhami Efendi de Milli Mücadele tarihimiz açısından üstün hizmetlerde bulunmuştur. Onun ve Belediye Başkanları İzzet Bey, Yusuf Bey (Furtunzade) ve Süleyman Ağa (Felelzade) öncülüğünde mitingler düzenlenmiş ve onlar Ordu halkı adına ilgili makamlara protesto telgrafları göndermişlerdir.⁹³

Ayrıca Milli Mücadele'nin hedef ve amaçları konusunda Müftü Ali Sabri GÜREL ve Müftü Yusuf Ziyaeddin IŞIK ile birlikte Müderris Salih, Müderris Ahmet, Müderris Salim ve Müderris Ahmet Efendiler de görev almışlardır. Onlar Sadrazamlık makamına çektikleri telgrafla İzmir'in

⁸⁹ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, (İstanbul:1974), 3: 909.

⁹⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I-II: 209.

⁹¹ Bkz. Sarıkoyuncu-Sarıkoynucu Değerli, *Milli Mücadele'de Din Adamları III*, 90-156.

⁹² Bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları I-II*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1995), 97.

⁹³ Sıtık Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, (İstanbul, 2000), 238-239; Mehmet Şahingöz, *Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkiler* (Ankara:1996), 117-118.

işgalini protesto etmişlerdir.⁹⁴ Bu arada halkın aydınlatılması konusunda Fatsa'da; Müftü Mehmet Sait ISSI ve Müderris Abdülhamit SARIHAN, Mesudiye'de; Müftü Nuri YAZLIK, Perşembe'de; Müderris ve Vaiz Hoca Hilmi Efendi, Ünye'de; Müderris ve Müftü Hacı Yusuf Bahri (TASLIZADE) Efendi, Müftü Yahya, Müftü Tevfik ve Müftü İsmail Resmi SATIR'ın da önemli katkısı olmuştur. Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi, askerleri dualarla cephelere gönderdiği gibi Türk ordusunun başarısı için de dua eden bir din adamıydı.⁹⁵ Özellikle Müderris Abdülhamid Efendi'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın halka güven veren bir komutan olduğunu, onun ve arkadaşlarının desteklenmesi gerektiğini söylemesi Fatsa ve çevresi halkı üzerinde olumlu tesir uyandırmıştır.⁹⁶

Özellikle Gölköy ulemasından Osman Nuri ve Osman Şemsettin Efendilerin, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın yıkıcı fetvalarına karşı Ankara müftüsü M. Rıfat Börekçi önderliğinde hazırlanan Ankara fetvasına “*Habsman (Gölköy) ulemasından Osman Nuri ve Osman Şemsettin*” olarak Nisan 1920'de imzalarıyla tasdik etmeleri yöre insanın üzerinde çok etkili olmuştur. Ayrıca Milli Mücadele'nin meşru olduğuna dair Ankara ulemasınca hazırlanan fetvayı bölge din adamlarının da uygun görmeleleri, ulusal harekâtın Ordu ve çevresinin benimsemesinde etkili olmuştur.⁹⁷ Ayrıca Ordu'da yayınlanan *Güneş*, *Ordu Bucak* ve *Azım* gazetelerinin de Milli Mücadele lehinde halkın bilinçlenmesinde önemli katkısı olmuştur. Bu arada Ordulu gençlerin 1919 yılında kurdukları “Ordu İnkılab-ı İçtimai Kulübü” nün de üstün hizmetleri bulunmaktadır.⁹⁸

3. ORDU SANCAĞI MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ

Müdafaa-i Hukuk, Türk ulusunun varoluşsal mücadelesinin bir sembolüdür. Ben varım, binlerce yıllık tarihin ve toprakların sahibi benim, diyen bir sesin bütün dünyaya duyurulmasıdır. Müdafaa-i Hukuk, hak ve özgürlüğü, namus ve şerefi, kutsal değerleri ve tarihi ellerinden alınmak istenen bir ulusun her koşula ve her şeye rağmen mücadele azim ve kararlılığının bir göstergesidir. Böyle bir bilincin ürünü olan Müdafaa-i Hukuk, yeni devletin doğuşunun kaynağıdır.

Müdafaa-i Hukuk örgütleri başlangıçta yereldir. Bu kuruluşların “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında toplanmaları ile bütün vatanın kurtuluşu, ulusal bir devletin kuruluşu amaçlanmıştır. Baş-

⁹⁴ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 270-271.

⁹⁵ Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi hakkında bilgi için bk. Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 20 vd.

⁹⁶ Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 296.

⁹⁷ Bu konu ileride “*Fetvalar ve Ordu Sancağı Din Adamları*” başlığı altında daha geniş olarak ele alınacaktır.

⁹⁸ Bk. Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, 284-298, 345-353.

langıçta belki sadece Yunan işgaline, Ermeni saldırılarına, Fransız, İngiliz ve İtalyanlara karşı başlayan mücadele, Sivas Kongresi'nden (7- 11 Eylül 1919) sonra ülkenin bütününe yönelmiştir. Müdafaa-i Hukuk'un ve bu ana düşünce etrafında meydana gelen örgütlerinin askeri güçle birlikte hareketi de yine Sivas Kongresi esnasında gerçekleştirilmiştir. TBMM de bu kuruluşların üzerine bina edilmiştir.⁹⁹

3.1. Ordu Sancağı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Din Adamları

Yukarıda da belirtildiği üzere Birinci Dünya Savaşı galiplerinin Anadolu'yu bölme ve parçalama girişimlerine karşı Trabzon'da ilk direniş hareketi başlamış ve bu amaçla da Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 12 Şubat 1919 tarihinde kurulmuştur. Cemiyet Rize, Gümüşhane, Giresun ve Ordu gibi sancak ve kazalarda da şubelerini açacaktır. Bu bağlamda Nisan 1919'da Ordu Müdafaa-i Hukuk şubesi kuruldu. Şubesiz bu cemiyetin kuruluş ve faaliyetlerinde pek çok yurtsever Ordulu görev almıştır. Bunlardan isimlerini tespit edebildiğimiz zevat şu kişilerdir:¹⁰⁰

- Halis Bey (Öğür)
- Mustafa Bey (Hazinedarzade Cüce)
- Futunzade Yusuf Bey (Belediye Reisi)
- Kadızade Recai Bey
- Felelzade Süleyman Ağa
- Kadızade Halil Sıtkı Efendi (TBMM 2. Döneminde Ordu Milletvekili)
- Hattatzade Şevket Bey (Akyazı)
- Müftü Hafız Ahmet İlhami
- Mustafa Bey (Hazinadarzade Cüce)
- Fortunzade Yusuf Bey (Belediye Başkanı)
- Kadızade Recai Bey
- Felelzade Süleyman Ağa
- Müftü Yusuf Ziyaeddin Efendi (Işık)

Ayrıca Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde Mehmet Fahreddin Başel'in de üstün hizmeti olmuştur. 1890 doğumlu olan Mehmet Fahreddin Bey, Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesi üzerine Giresun- Görele Kaymakamlığından ve memuriyetten istifa ederek daha önce kaymakamlık hizmetinde bulunduğu Ordu'ya geldi. O Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasına kadar Ordu'da kalarak ulusal harekât lehinde çalışmalarda bulundu. Milli Mücadele'yi destekleyen "Güneş", "Bucak" ve "Azim" gazetelerinin çıkarılmasında yardımcı olduğu

⁹⁹ *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 19:8; Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 159-160.

¹⁰⁰ Ferhatoğlu, *Ordu Külliyyatı*, 11; Çebi, *Milli Mücadelede Ordu*, 135.

gibi, bu gazetelerin başyazarlığını da üstlendi.¹⁰¹ Bu arada Müderris Salih, Müderris Ahmet ve Müderris Salim Efendilerin de Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluş ve faaliyetlerinde görev almaları, kuvvetle muhtemeldir. Çünkü adı geçenler; İzmir'in işgali üzerine 22 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret Makamına işgali Protesto eden telgrafi çeken kişilerdir.¹⁰²

Cemiyetin başkanlık görevini de değişik tarihlerde Felekzade Süleyman Ağa ile Müftü Yusuf Ziyaeddin Işık yürütmüştür. Hazinedarzade Mustafa Bey de (Cüce), bir ara Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı yapmıştır.¹⁰³

Ordu Sancağının kazalarından Fatsa'da Hamdi Bey, Mesudiye'de Sami Bey, Perşembe'de Ziya Bey ve Ünye'de de Müftü İbrahim Hakkı (Efendi) başkanlıklarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur.¹⁰⁴

3.2 İşgallere Tepkiler

3.2.1. Ordu Sancağı'nın İzmir'in İşgaline Tepkileri ve Protesto Telgrafları

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ve Yunanistan'a ilhak edilmekte olduğu haberi Ordu Sancağı halkı üzerinde büyük bir üzüntü meydana getirmiştir. İlhakı Wilson prensiplerine aykırı bir hareket olarak değerlendiren Ordulular, işgali protesto ederek bu uğurda canlarını ve kanlarını fedaya hazır olduklarını bildirdiler. Bu bağlamda Ordu'dan 16 Mayıs 1919'da Sadaret (Başbakanlık) makamına "*Ordu Kazası Umum Türk ve Müslüman Ahalisi Namına Belediye Reisi İzzet*" imzasıyla çekilen telgrafta özetle şöyle deniliyordu.¹⁰⁵

Beş asırdan fazla bir süre Türk ve Müslüman yurdu olan ve ayrıca nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan İzmir Vilayeti ve havalesinin Yunanistan'a ilhak edilmek üzere olduğunu büyük bir üzüntü ile haber aldık. Amerika Cumhurbaşkanı Mösyö Wilson cenaplarının dünya barışını sağlamak ve öncelikle savaş tehlikelerine son vermek amacıyla insaniyet için ortaya koydukları prensiplere aykırıdır. İzmir'in ilhakı Türk ve Müslümanların

¹⁰¹ Ferhatoğlu, *Ordu Külliyyatı*, 11; Çebi, *Milli Mücadelede Ordu*, s. 135.

¹⁰² Selvi, *İşgal ve Protesto*, 270-271.

¹⁰³ Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, (Ankara, 1973), 335; Fevzi Güvenli, *Bir Zamanlar Ordu Anıları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1999), 53.

¹⁰⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Baskı (Ankara, TBMM Basımevi, 1940), 1: 94, 113; Halk Selvi- Bülent Cırık, *Milli Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, (Ankara: 2012) 309.

¹⁰⁵ A. VRK (Osmanlı Arşivi Babıali Evrak Odası Sadaret Evrakı Evrak Kalemi) S.30/41'den aktaran Selvi, *İşgal ve Protesto*, 270; Hamdi Atamer, "Milli Direnme" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 101 (Temmuz 1965). Belge:6. ; Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1996), 148-149.

kalplerinde sonsuza dek sürececek derin yaralar açmıştır. İzmir Vilayeti'nin herhangi bir toprağına dikilecek Yunan bayrağı Müslümanların kalplerine saplanmış hançer demektir. Bunu biz Türkler ve Müslümanlar bütün varlığımızla şiddetle reddediyor ve bu uğurda canımızı ve kanımızı feda edeceğimizi arz ederiz.

18 Mayıs 1919 günü Ordu'dan Sadaret Makamına “*İçtima Eden Binlerce Ahalisi Namına dava vekili İsa*” imzasıyla çekilen ikinci telgrafta da “kendilerini uygar sayan Avrupa hükümetlerine” şöyle seslenilmektedir¹⁰⁶ :

İzmir'e dikilecek Yunan bayrağını kanımızla kırmızılaştırmaya yemin ettik. Avrupa hükümetlerinin istedikleri sulh ve selamet ise, haksız işgali durdurunuz. İzmir'in işgali bizleri içten yaralanmıştır. Bu uğurda canımızı feda etmeye Müslüman Türk halkı olarak göze aldık. Meydana gelecek olayların siz Avrupa hükümetlerine ait olacağını bildiririz.

İzmir'in işgali üzerine Ordu'dan Sadaret makamına 22 Mayıs 1919'da da bir protesto telgrafı daha gönderilmiştir. “*Umum Ahali-i İslamiye Namına Müderris Salih, Müderris Ahmet, Müderris Salim, Müderris Ahmet*” imzalarıyla çekilen telgrafta da şu ifadeler yer almaktadır¹⁰⁷:

Ecdadımızın kanlarını dökerek mülk edindikleri vatanımızdan hiçbirinin ecnebi (yabancı) ellerine geçmesine razı değiliz. İzmir gibi Türklük ve Müslümanlığın camı demek olan bir vilayetin kalbgahına dikilen Yunanın o mülevves (kirli) bayrağının parçalanması için bütün millet hükümetimizin emrine sabırsızlıkla müheyyadır. (hazırdır)

İtilaf temsilcilerine de müracaat ettik. İzmir'de akıtılan Türk ve Müslüman kanlarının intikamını Yunanlılar (ve onlara iltihak edenlerden olmak üzere) almak için biz söz verip yemin ettiğimizi bildiririz.

Diğer taraftan İzmir'in işgali üzerine Ordu'nun ilçe ve nahiyelerinde din adamlarının da katılımı ile mitingler düzenlenmiş ve Sadaret Makamına işgali protesto eden telgraflar gönderilmiştir. Bu telgrafların hepsinde; İzmir'in işgalinden duydukları üzüntü dile getirildikten sonra, bu vatan toprağının kurtarılması için kanlarının son damlasını vermekten çekinmeyecekleri belirtilmektedir. Örneğin 17 Mayıs 1919 günü Belediye Başkanı İbrahim Ethem, Alipaşazade Fuat, Hacı Ömerzade İsmail, Hüsnü Abdülkadir, Çolakzade Ali imzasıyla Perşembe'den gönderilen telgrafın son cümlesi “*...malen ve canen (İzmir'in kurtarılmas için) her türlü fedakârlığa amade bulunduğumuz ma'ruzdur*” denilmektedir.¹⁰⁸

Ünye'den Sadaret Makamına 16,15, 21 ve 31 Mayıs tarihlerinde olmak üzere dört adet telgraf gönderilmiştir. Bunlardan 16 Mayıs 1919 tarihli olanı “*Ünye Hürriyet ve İtilaf Fırkası Şubesi Reisi Hasan Fehmi*” imzalıdır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ A. VRK. 831/68'den aktaran Selvi, *İşgal ve Protesto*, 270.

¹⁰⁷ A. VRK. 832/94'den aktaran Selvi, *İşgal ve Protesto*, 270-271.

¹⁰⁸ A. VRK. 830/42'den aktaran Selvi, *İşgal ve Protesto*, 275.

¹⁰⁹ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 324-325.

15 Mayıs tarihli telgraf ise, Ünye halkının ileri gelenlerinden; Müftü Yahya, Belediye Başkanı Nuri, Ulemadan Hacı Ali, Tüccardan Hacı Alemzade Osman, eşraftan Hacı Muhammedzade Ali ve Hakkı imzaları taşımaktadır.¹¹⁰ 21 Mayıs tarihli telgrafta ise, Belediye Başkanı Nuri, eşraftan Hakkı, esnaftan Feyzi ve Ulemadan Enver isim ve imzaları bulunmaktadır.¹¹¹ Sonuncu ve dördüncü telgraf, Ünye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından gönderilmiştir. Her dört telgrafta da İzmir'in işgalinden duyulan üzüntü dile getirilerek, bu vatan toprağının kurtarılması için her türlü fedakârlığa hazır oldukları belirtilmiştir. Bu arada Ünye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti isteklerini beş madde halinde sunmuştur. İlk iki madde de Hükümetlerine ve Hilafet makamına bağlılıklarını belirttikten sonra, 3, 4 ve 5. maddelerde şu hususlar ifade edilmiştir¹¹²:

3- *Biz elimizden artık Anadolu ve Rumeli'nin bir karış toprağının bile alındığına katiiyen sükût edemeyiz.*

4- *Biz Müslümanlık âlemi ile Hristiyanlık âlemi arasında müsavât isteriz.*

5- *Bizler hak isteriz, adalet isteriz. Sulh konferansı'nın adalete müfârekat (ayrılık) olmayan kararlarına intizar eyler, keyfiyeti Wilson cenablarıyla dörtler meclis-i âliyesine arz eyleriz.*

Fatsa halkı da 20 Mayıs 1919 tarihli telgraflarıyla İzmir'in işgalini protesto etmişlerdir. Telgrafta ise, şu zevatın isimleri yer almaktadır: Belediye Başkanı Vekili Hikmet, eşraftan; Hazinedarzade Halil, Mazhar, Hacı Ali Ağazade Osman, Hacı Ali Ağazade Ali Rıza, Ulemadan; Hacı İbrahim, Muallim Osman Nuri Efendiler.¹¹³

Adı geçenler, İzmir ve çevresinin Yunan işgalinden kurtarılması hususunda üzerlerine düşen görevi her ne pahasına olursa olsun ifasından geri kalmayacaklarını bildirmişlerdir.¹¹⁴

İzmir'in işgali üzerine Mesudiye'de de miting düzenlenmiştir. “*Mesudiye Kazası Miting Heyeti Reisi Ali Çavuşzade Sami*” imzasıyla Sadaret Makamına çekilen 15 Haziran 1919 tarihli telgrafla işgal protesto edilmiştir.¹¹⁵

Diğer taraftan Serkeş Aybastı ve Bolaman nahiyeleri halkı da İstanbul'a gönderdikleri telgraflarla İzmir'in işgalini protesto etmişlerdir.¹¹⁶

3.2.2. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifasına Ordu Sancağı'nın Tepkisi

“*Müftü-i Belde Ahmet İlhami ve Belediye Reisi Yusuf*” imzalarıyla 5 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'a gönderilen telgrafta; Milli irade-

¹¹⁰ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 325.

¹¹¹ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 325-326.

¹¹² Selvi, *İşgal ve Protesto*, 326.

¹¹³ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 322.

¹¹⁴ Selvi, *İşgal ve Protesto*, 322.

¹¹⁵ A. VRK. 537/10'den aktaran Selvi, *İşgal ve Protesto*, 269.

¹¹⁶ Bk. Selvi, *İşgal ve Protesto*, 266, 272.

nin timsali ve meşru olan Ali Rıza Paşa Kabine'sinin istifaya zorlanmasını şiddetle protesto ettiklerini belirterek özetle şöyle denilmektedir¹¹⁷:

Müslüman halkın birbirine düşürülerek Osmanlı Devleti'nin yıkılması maksadıyla içte ve dışta sahnelenen nifak hareketleri ve tazyiki sonucunda irade-i milliye'nin meşru ve hakikisi olan Ali Rıza Paşa hükümetinin istifaya zorlandığı haberi alındı. Bu durumu şiddetle ve nefretle protesto eder ve milletin bu şekilde parçalanmasına zemin teşkil edecek olan hıyanetkarane hareketler ile vatanın aleyhinde bulunan bazı menfaatperestlerin isteğini tatmin edecek herhangi bir kuruluşu kabul etmeyeceğimizi Hilafet ve Saltanat Makamına sadakatle bağlı bulunan bizler milletimizin ve ülkemizin menfaatlerini koruyacak bir hükümetin teşkilini arz ederiz.

Diğer taraftan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin zorla istifa ettirilmesi, Türkleri mahvetmek için yapıldığının anlaşıldığı, haklarında reva görülen haksızlıkların sabredilemeyecek bir hale geldiği, Ferit Paşa ve yandaşlarının kendi çıkarları için İtilaf güçleriyle işbirliği içerisinde bulunduğu, bu sebeple Ferit Paşa'nın kuracağı hükümeti kabul edemeyecekleri, buna karşın devlet, millet ve ülkenin çıkarlarını gözeterek bir milli hükümetin işbaşına getirilmesini Mesudiye'liler de Meclis-i Mebusan'dan 6 Mart 1920 tarihli telgraflarıyla istemişlerdir.¹¹⁸

Ayrıca aynı tarihte *Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na "Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi Sami"* imzasıyla gönderilen telgrafta da Ali Paşa Hükümetinin zorla istifa ettirildiği, Ferit Paşa ve emsalinden bir kabine teşkil ettirildiği taktirde bunların milleti temsil edemeyeceklerinden kesinlikle itaat olunmayacağı belirtilmiştir. Bu arada Meclis-i Mebusan ve Matbuata telgraflar çekildiği de bildirilmiştir.¹¹⁹

3.2.3. İstanbul'un İşgaline Ordu Sancağı'nın Tepkisi

Bilindiği üzere 16 Mart 1920'de tarihinde İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Henüz daha işgal gerçekleşmeden önce Ordu halkı harekete geçmiştir. Çünkü İngiltere Başbakanı Llyod George Aralık 1920 sonlarında verdiği demeçte;

"İstanbul'un ve Boğazların milletlerarası bir vaziyete getirilerek, İngiltere ve Fransa'nın orada ortaklaşa kuvvetli bir tesire sahip olacağı, Türk Hükümet'inin Anadolu'ya gönderileceği, Padişahın bütün İslâmların reisi alisi telakki edilerek, İstanbul'un bir din merkezi haline getirileceği" açıklanmıştır.¹²⁰

¹¹⁷ Mehmet Şahingöz, *Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkiler*, 117-118.

¹¹⁸ Mesudiye Müdafaa-i Hukuk-u Reisi Sami ve Belediye Reisi İzzet imzalarıyla gönderilen telgrafın aslı için bkz, Şahingöz, *Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkiler*, 192-193.

¹¹⁹ Şahingöz, *Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkiler*, 193.

¹²⁰ Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*,

Ayrıca Lord Curzon da Llyord George'un İstanbul ile ilgili demecini destekleyen “*İstanbul’un Geleceği*” hakkında hazırladığı bir muhturayı İngiliz kabinesine sundu. Ancak Lord Curzon’un muhturası 6 Ocak 1920’de kabine toplantısında reddedildi. Bununla birlikte Türk halkı, İngiliz devlet adamlarının İstanbul ile ilgili düşüncelerini öğrenmiş oldu.¹²¹

Londra’da Lord Curzon ve Lloyd George’nin İstanbul ile ilgili düşünceleri tartışılırken, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa da 5 ve 11 Ocak 1920 tarihlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine ve gazetelere gönderdiği telgraflarla olayın protesto edilmesini istemiştir.¹²²

Heyet-i Temsiliye’nin isteği üzerine Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi Ordulular da “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Süleyman Hilmi ve Müftü İlhami*” imzalı 13 Ocak 1920 tarihli telgraflarıyla İngilizlerin İstanbul’u işgali düşüncelerini protesto etmişlerdir.¹²³

16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali üzerine de Mesudiye halkı, 23 Mart 1920 tarihinde bir miting düzenleyerek, İstanbul’un işgalini protesto ettiler. Bu arada mitingde “*zillet ve esarete yaşamaktan ise şan ve şerefle vatani müdafaa uğrunda ölmekten çekinmeyeceklerine yemin ettiler*” Mitingin sonunda alınan kararlar da “*Mesudiye Miting Heyet-i Reisi Raif, Müftü Teyfik ve Belediye Reisi İzzet*” imzalarıyla ilgili makamlara gönderildi. Ayrıca kararın bir sureti de Heyet-i Temsiliye Başkanlığına iletilmiştir.¹²⁴

4. MİLLİ MÜCADELEDE FETVALAR VE ORDU SANCAĞI DİN ADAMLARI

Bir iş ve eylemin İslâm dini açısından doğru veya yanlışlığı, olur veya olmazlığı konusunda din bilginlerinin verdikleri sözlü veya yazılı cevaplara “fetva” denir.¹²⁵

İstanbul hükümetleri, Anadolu’da teşekkül eden milli birlik ve azmi yer yer hazırladıkları ayaklanmalarla baltalamaya çalışmışlardır. Bilhas-sa Damat Ferit Paşa’nın kurduğu hükümetler döneminde Kuva-yı Milliye aleyhindeki baskılar daha da şiddetlenmiştir. Son olarak, Salih Paşa Hükümeti’nin düşmesi üzerine, onun yerine Ferit Paşa Hükümeti Nisan 1920’de

400. Ayrıca bkz., Bu haber, 4 Ocak 1920 tarihli *Tasvir-i Efkar, İkdâm, Vakit, Peyam-ı Sabah, Alemdar, İleri ve Yeni Gün* gazetelerinde de yayınlanmıştır.

¹²¹ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973), 3:8.

¹²² *İzmir’e Doğru*, 14 Ocak 1920; Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, 402.

¹²³ Bkz., Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, 403-423.

¹²⁴ Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, 507. Ayrıca Mitingte alınan kararın tam metni için bk. Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, 507-508.

¹²⁵ Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları II*, 13.

kuruldu. Dördüncü kez Sadrazam olan Damat Ferit, Milli Mücadele taraftarlarını suçlayan ve bunların öldürülmesini isteyen fetvalar çıkarttı.¹²⁶ Böylece “Anadolu birliğini içten yıkmak için her türlü tezvire” başvurdu. Öyle ki, “...Emir-i Sultanîye’ye itaat etmeyen Müslümanlara ceza tehdidinde bulunan fetvalar yayınlamıştı”. İşte bunların en tesirlisi, en önemlisi ve Anadolu’daki millî harekât için en tehlikelisi 11 Nisan 1920 tarihinde Şeyhülislam Durrizade Abdullah¹²⁷ imzası ile yayınlananı oldu.¹²⁸ Bu fetvada özetle; Anadolu harekâtı Padişah’a karşı ayaklanma sayılıyor, Kuva-yı Milliye kötülenerek Padişah’ın sadık tebasına zulmedenlerin katledilmeleri gerektiği ileri sürülüyordu. Ayrıca, Kuva-yı Milliye’ye karşı savaşırken ölenlerin de şehit olacakları belirtiliyordu.¹²⁹

İstanbul’da basılan gazetelerde de yayınlanan bu fetvadan çok miktarda Anadolu’nun her tarafına çeşitli araçlarla (postayla, Anadolu’ya geçen kimselerin aracılığıyla vs.); hatta Yunan ve diğer İtilaf güçlerinin uçaklarıyla dağıtılmıştır.¹³⁰ Fetvanın Anadolu’da yayılması ve zararlarını önlemek için sıkı önlemler alınmış ise de bunda pek başarılı olunduğu söylenemez. Zira TBMM, 23 Nisan 1920 Cuma günü toplandığı zaman, ülkenin işgalden kurtulabilmiş köşeleri ayrı görüşlerin kavga sahnesi halini almıştır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar baş göstermiştir. İç ve dış ihanet el ele vererek Anadolu’da bir kardeş kavgası çıkarmak suretiyle Türk’ü

¹²⁶ Bk. Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları II*, 3 vd.

¹²⁷ Bk. Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları II*, 45-48.

¹²⁸ Celal Bayar, *Atatürk’ten Hatıralar*, (İstanbul: Sel Yayınları, 1955), 46. Atatürk de, bu konuda; “Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul’da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki ayaklanma örgütleri ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği ile bizi yıkmak için çalışmaya başladılar. Bu ortak saldırı siyasetinin yönergesi Padişah ve Halife içinde düşman uçakları da bulunan her türlü araçla yurda yağdırdığı Padişah’a karşı ayaklanma fetvası idi...” demektedir. (Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, haz. Zeynep Korkmaz, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1994), 303.

¹²⁹ Böyle bir fetva vermemek için, Şeyhülislam Haydarzade İbrahim Efendi görevinden ayrılmıştır. Ayrıca, Şeyhülislam bulunamadığından dördüncü Damat Ferit Hükümeti’nin kuruluşu bir süre gecikmiştir. Sonunda Dürüze Abdullah’ın Şeyhülislamlığa kabul etmesiyle, 5 Nisan’da hükümet kurulabilmiştir. Çünkü İstanbul’daki işgal kuvvetleri özellikle İngilizler, İzmir’in işgali başta olmak üzere işgallerin hoşgörüsü ile karşılanması ve Kuva-yı Milliye’nin dağıtılması içerikli bir genelge yayınlanmasını iktidarda bulunan Salih Paşa Hükümeti’nden istemişlerdi. Ancak, Milli Harekât aleyhinde bir genelge yayınlanmasına O, hükümetin diğer üyeleri ile birlikte karşı çıkmıştır. Bu yüzden Salih Paşa Hükümeti 2 Nisan 1920’de istifa etmiştir (Abdulkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), 253.

¹³⁰ Bk. Yunus Nadi, *Birinci BMM’an Açılışı ve İsyânlar*, (İstanbul: 1955), 44-46. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 635; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (İstanbul: 1969), II: 295-302; Lord Kinross, *Atatürk- Bir Milletten Doğuşu*, çev.: Necdet Sander, (İstanbul: 1981), 335.

Türk'e, Müslümanı Müslümana kırdırtmak istiyorlardı.¹³¹

Böyle bir anda başta Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi (Börekçi) olmak üzere pek çok din bilgini vazifeye koşmuştur. Mehmet Rıfat Efendi, Anadolu'da sağduyulu ve vatansever ulemayı harekete geçirerek ulusal hareketin meşru olduğuna dair karşı fetvalar hazırlanmıştır. Böylece Milli Mücadele'de fetvalar da savaşmıştır. Bu savaşta, Dürrizade Abdullah'ın imzasını taşıyan "İstanbul Fetvası" bir tarafta, 155 imzayı aşkın Anadolu ulemasının "Ankara Fetvası" diğer taraftadır.¹³²

Ordu Sancağı din adamlarından Habsman(Gölköy) ulemasından Osman Nuri ve Osman Şemseddin¹³³ Efendiler de Ankara Fetvası'nı onaylamışlardır. Çünkü İstanbul Fetvası taraflı, kasıtlı, eksik, yanlış bilgiler isnat edilerek hükümler verilmiş olması, daha önemlisi, ciddi dini kaynak gösterilmemesi sebebiyle inandırıcılık yönü açısından zayıf, tutarsız bir metindir. Buna karşın Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi başta olmak üzere, Ankara ulemasının hazırladığı fetva, gerçekleri daha iyi aksettiren "hakaret ve esirliğe maruz kalmış bulunan İslâm halifesinin kurtarılması" temel inancından hareketle, Şer'i Şerife uygun, ikna edici, delillere dayanan, ilmi ve dini bilgilerinden şüphe edilemeyecek kadar mesleğinin erbabı ulema tarafından hazırlanmıştır. Bu fetva; Anadolu'nun pek çok yerinde yine bu konuda söz sahibi ulema tarafından incelenerek kabul edilmiştir.¹³⁴ Ordu Sancağı müftüleri; Ali Sabri Gürel (Ordu Müftüsü), Hafız Ahmet İlhami Bilgin (Ordu Müftüsü), Yusuf Ziyaeddin Işık (Ordu Müftüsü), Yahya (Ünye Müftüsü), Nuri Yazlık (Mesudiye Müftüsü), Mehmet Said Issı (Fatsa Müftüsü), İsmail Resmi Satır (Ünye Müftüsü) ve Müderrislerden Abdülhamid Sarıhan (Fatsa Sadullah Bey Müderrisi), Ali Hilmi (Ordu Merkezinde Müderris ve Vaiz), Halil Sıtkı Kumru (Fatsa- Kuleli Medresesi Müderrisi) Efendiler başta olmak üzere diğer din adamları da bu fetvayı samimiyetle kabul etmiş ve halka duyurmuşlardır. Böylece Ordu ve çevresinde Milli Mücadele bilincinin doğması ve pekişmesi sağlanmıştır.

5. CEPHELERDE DİN ADAMLARI

Ordu Sancağı din adamlarının Milli Mücadele'deki bir diğer hizmeti de vatan savunmasında cephelere koşmalarıdır. Bunlardan tespit edebildiklerimizden birisi Ordu Müftülerinden Yusuf Ziyaeddin Işık'tır.

Yusuf Ziyaeddin Işık, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarında görev almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda 20 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul Ye-

¹³¹ Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, 303-308.

¹³² Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları II*, 1 vd.

¹³³ Adı geçen hakkında bilgi elde edilememiştir.

¹³⁴ Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Hareketler*, (Ankara:1998),107-108; Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, 158-159.

dek Zabitan Talimgâhı'nda başladığı askerlik hizmetinden, Çanakkale - 42. Alay Sahra Topçu I. Tabur, I. Bölük Komutanı iken, 1 Kasım 1918'de terhis edilmiştir.¹³⁵

Dört sene hizmetten sonra Yusuf Ziyaeddin Bey, yine cephededir. Bu kez Kurtuluş Savaşı'nda görev almıştır. O, üsteğmen rütbesiyle İnönü ve Sakarya'da çarpışmalarda bulunduktan sonra, Büyük Taarruz'a da katılmıştır. 26 Ağustos 1922 günü Kocatepe'dedir. Aynı gün sabahın erken saatlerinde 5.30'da alaca karanlığı gümbürtüsü ile yıkan 300 topçu ateşinden birisi de onun emir ve komutasındaki toptan çıkmıştır. Düşman yurttan kovulduktan sonra, 15. nci Topçu Alayı 4. Bölük Üsteğmeni¹³⁶ iken, 16 Temmuz 1923'de terhis olmuştur.¹³⁷

Topçuluk bilgisinin yanı sıra, mayın imha etmekte de uzman olan Yusuf Ziyaeddin Bey'in askerde teskere bırakması istenir. Bu istek bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından gelmesine rağmen, ailesini bahane ederek eğitim ve öğretimi tercih etmiştir. Yusuf Ziyaeddin Işık "*Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası*" ile taltif edilmiştir.¹³⁸

Ünye Müftüsü Nuri Efendi de Yusuf Ziyaeddin Bey gibi Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katılmış, çeşitli cephelerde Asteğmen rütbesiyle çarpışmalarda bulunan bir din adamıdır.¹³⁹

Ünye-Göbü Köyü İmam-Hatibi Yakup Hoca (Mutlu) Kurtuluş Savaşına katılmış ve gazi olarak memleketine dönmüştür. Aynı şekilde Ünye-Kastamat Köyü İmam-Hatibi İsmail Mutlu da Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla cepheye koşmuş, Afyonkarahisar-Tınaztepe'de yaralanarak gazi olmuştur.¹⁴⁰

Ünye-Taflancık Köyünden Müderris Hasan Efendi de cephede şehit olmuştur.¹⁴¹ Bu arada İstiklal Harbi'nde Ordu Sancağından; Ordu merkezinden 399, Fatsa'dan 211, Mesudiye'den 56, Perşembe'den 175, Ünye'den 256 olmak üzere toplam 1097 gencimiz şehit olmuştur.¹⁴²

1920 yılı Ağustos ayında bütün levazımı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından temin edilmek üzere, Ordu'da 200 kişiden oluşan bir gönüllü birliği oluşturulmuştur.¹⁴³ Bu birliğin eğitim ve komutasını Hafız Ahmet Efendi üstlenmiştir.¹⁴⁴

Diğer taraftan Müderris Abdülhamit Efendi de Kuva-yı Milliye'nin ik-

¹³⁵ *DİB Arş.*, D: 1953-1445; Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 394.

¹³⁶ Bazı eserlerde Yusuf Ziyaeddin Bey'in "Yüzbaşı" rütbesiyle terhis edildiği belirtilmektedir (Yalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*), 395.

¹³⁷ *DİB Arş.*, D: 1953-1445; Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 394.

¹³⁸ Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 394.

¹³⁹ *DİB Arş.*, D: 1923-1876.

¹⁴⁰ Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 241-242.

¹⁴¹ Karayalman, *Ünyeli Taslızade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 241-242.

¹⁴² Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, (İstanbul: Cem Yayınları, 1973), 114.

¹⁴³ Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", 15: 675.

¹⁴⁴ Güvenli, *Bir Zamanlar Ordu Anıları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1999), 49.

mali için hizmet veren din adamıdır. Milli Mücadele’de bağımsızlık mücadelesi veren bazı yurtseverler İstanbul’dan Anadolu’ya deniz yoluyla takalarla İnebolu’ya silah kaçırmışlardır.¹⁴⁵ Ayrıca Batum’dan Trabzon’a, Trabzon’dan Ordu’ya silah ve cephaneler getiriliyordu. Bu silah ve cephaneler de Samsun’a taşınıyordu. Ancak Kuva-yı Milliyecilerin bu çalışmaları İngiliz gemileriyle engellenmeye çalışılıyordu. Böyle bir anda takalar taşıdığı silahları kendisini izleyen İngiliz gemisinden kurtarabilmek için Fatsa Limanı’na sığınmıştır. Silahların takalardan alınarak bir an önce saklanması gerekiyordu. İngiliz gemisi yaklaşmakta olduğundan iş aceledir. Müderris Abdülhamit Efendi, medrese öğrencilerini bu iş için seferber etmiş, onları sahile koşturarak silahların karaya çıkartılmasında, saklanıp kurtarılmasında yardımcı olmuştur.¹⁴⁶

Daha önce de ifade edildiği üzere, Müderris Abdülhamit Efendi, milli hareket lehindeki çalışmalarından dolayı, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından teşekkür edilmiş ve İstiklal Madalyasıyla onurlandırılmış bir din adamıdır.

6. YÖREDE KUTLAMALAR VE TBMM İLE YAPILAN YAZIŞMALAR

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılışı yörede büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu husus Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Başkanları tarafından TBMM’ye gönderilen telgraflarla da dile getirilmiştir.¹⁴⁷

Diğer taraftan TBMM’nin açılışıyla birlikte bütün ülkede olduğu gibi Ordu halkında da vatanın kurtarılması hususundaki ümitleri artmıştır. Bu konuda Meclisin yanında olduklarına, düşmanla mücadele de ısrar edilmesine dair TBMM’ye Anadolu’nun çeşitli yerlerinden telgraflar çekilmiştir. Bu telgraflar arasında Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin de telgrafi bulunmaktadır.¹⁴⁸

22 Mart 1921 tarihinde Ordu’dan Mutasarrıf Nizamettin ve Müdafaa-i Milliye Reisi Yusuf (Müftü Ziyaeddin Işık) imzalarıyla TBMM’ne destek telgrafi gönderilmiştir. Bu telgrafi önemi dolayısıyla olduğu gibi sunuyoruz¹⁴⁹:

“ Mütarekeyi müteakip işbaşına gelen hükümetlerin milleti düşürdükleri zillet-i meskenet hilafet, saltanat ve devleti sürükledikleri kötü yoldan sine-i millete iltica ile istihlas-ı vatan ve istiklal-i milli iktisadımızı temin için müdafaa-i hukuk cemiyetleri teşkilatıyla istenilen hareketle icra ey-

¹⁴⁵ Bk. Mesut Aydın, *Milli Mücadele Yıllarında İstanbul’da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988).

¹⁴⁶ Karayalman, *Ünyeli Tashzade Hacı Yusuf Bahri Efendi*, 296.

¹⁴⁷ Çebi, *Milli Mücadelede Ordu*, 14.

¹⁴⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2.Baskı(Ankara: TBMM Matbaası,1942), 4: 122.

¹⁴⁹ Selvi- Cırık, *Milli Mücadele’de TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*, 319-320.

lediğimiz mesut inkılabın bugün cihan efkâr-ı umumiyesinde ve Londra Konferansında millet ve hükümetimize temin ettiği semereler ve menfaatlar zahir olmak ve bu hususu samilerinin azim, sebat ve fedakârlığına itimat-ı taamız bulunmak hasebiyle malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır olduğumuzu emirlerinize hazır bulunduğumuzu ve livamız ahalisinin de bu fikir ve kanaatte buldukları vatanlarında hür ve müstakil şanlı bir hayata veyahut bunu temin edinceye kadar kanlarının son damlasını feda ile şanlı bir ölüme müheyya bulduklarını arz eder ve her türlü emir ve talimatlarınızı intizar eyleriz, ferman.”

Ordu yetkililerin yukarıda arz edilen telgrafına da “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal*” imzalı telgrafla cevap verilmiştir. O, Ordu Mutasarrıflığına hitaplı cevabı telgrafında şöyle diyordu¹⁵⁰:

“Tam istiklalimizin teminine matuf, mesut milli gayenin elde edilmesi için Liva ahalisinin malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır bulunduğu dair kati teminatı içeren ve müdafaa-i hukuk cemiyeti reisi ile müstereken çekilen telgrafnamelerinde gösterilen vatanperver hissiyat çok memnuniyet verici görülmüş ve milletimizin umumiyetle gösterdiği fedakarlık eserleri kat’i neticenin pek yakın bir gelecekte elde edileceği Allah’ın lütundan dilenmiştir efendim.”

Sakarya Savaşı’nın başladığı günlerde 23 Ağustos 1921 günü, Ordu’da Türk Ordusunun mübarek şehitleri ruhlarına ithaf edilmek üzere erkekler İbrahim Paşa ve kadınlar Hükümet Camii’nde olmak üzere mevlüt okutulmuş; “Milletimizin nihai zafere ulaşması Cenab-ı Hak’tan niyaz edilmiştir.” Ayrıca Ordu Livası halkının; TBMM’nin ve kahraman Türk Ordusunun sonuna kadar yanında olacağını Başkomutana bildirmek için bir heyet seçilmiştir. Belirtilen bu hususlar, TBMM Başkanlığına gönderilen 23 Ağustos 1921 tarihli telgrafla da bildirilmiştir.¹⁵¹

25 Ağustos 1921 tarihinde de Ünye’den TBMM Başkanlığına hitaben bir telgraf gönderilmiştir. “Ünye Kaymakamı Recai, Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Hakkı” imzalarıyla gönderilen bu telgrafta da şunlar ifade edilmektedir:

“Pazar günü Büyük Camii şerife öğle namazını müteakip milli ordumuzun muvaffakiyeti için hatm-i şerif tilavet ve mevlid-i şerif okunarak şehitlerin ruhlarına Fatihalar hediye edilmiştir. Bu dini cemiyete iştirak eden binlerce halk, milli istiklal uğrunda başlamış olduğumuz milli mücadeleye melun düşmanın pis ayaklarının mukaddes vatanımızdan temizlenmesine kadar devam ve her bir fedakârlığı ifaya ve sarsılmaz olan bu Misak-ı Milli’yi bozacak ölümden başka bir şey olamayacağına dair olan azim ve milli irade tekrar edilmiştir. Lütfen bu hislerimizin subay ve asker kardeşlerimize tebliğini istirham eyleriz.”

¹⁵⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1921. No: 272.

¹⁵¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1921. No: 278.

Sakarya Savaşı'nın kazanılması üzerine de Ünye'de halkın katılımı ile zaferi kutlama mitingi yapılmıştır. Ayrıca bir sureti aşağıda sunulan 17 Eylül 1921 tarihli telgrafla da Mustafa Kemal Paşa tebrik edilmiştir¹⁵²:

“Mukaddes ordumuzun bu defa dahi düşmanın kalbine saptığı hançeri müjdeleyen resmi tebliğ İnönü Meydan Muharebesinin kıymetli hatırası olarak bu büyük ismi taşıyan parkta toplanan binlerce halka okunarak ilan edildi. Halk bu yüce muzafferiyetimizi alkışlarla karşıladı ve o alkışlar içinde kaza müftüsü dua kürsüsüne çıkarak Cenab-ı Hakk'a şükür ve Muhammedi milli ordumuzun selamet ve muzafferiyetimizin duasını yüce Allah'a etti. Zat-ı sami-i başkumandanileri ve bütün milletin en büyük kurtuluş bayramı olan bu mukaddes zaferi tebrik ile alâ-yı fahr ve sürur eylerim.”

Ordu halkı da düşmanın 9 Eylül'de denize dökülmesini sevinçle kutlanmıştır. 9 Eylül'ü 10 Eylül'e bağlayan gece; Postane, Belediye ve Karakol binalarının önlerini, ellerinde fenerlerle Ordu halkı doldurmuş; davul-zurna ve kemeçe eşliğinde oyunlar oynanmış, türküler söylenmiştir. İzmir'in kurtuluşu sevinçli ertesi ve daha sonraki günlerde de devam etmiş, kutlama şenlikleri yapılmıştır.¹⁵³

SONUÇ

Milli Mücadele esnasında Ordu ve çevresi çok önemli bir bölge durumundaydı. Çünkü her şeyden önce yöre sahilleri Anadolu'ya giriş kaplarına sahipti.

Diğer taraftan Mondros Mütarekesi sonrasında Rumlar, merkezi Trabzon olmak üzere Pontus Rum devletini kurmak üzere faaliyete geçmişlerdi. O tarihlerde Trabzon vilayetinin bir kazası olan Ordu'da 20.000 civarında Rum yaşamaktaydı.

Kısaca belirtilen nedenlerden dolayı Ordu ve çevresi ulusal hareket açısından önemliydi. Zira yöre iskelelerinden Kuva-yı Milliye'ye ikmal faaliyeti yapılmasının önemi küçümsenemez. Aynı şekilde yöre toprakları, İtilaf güçleri için de önemliydi. Karadeniz sahillerinde kurulması düşünülen Pontus-Rum Devleti için Ordu ve çevresinin İtilaf devletlerince kontrol edilmesi özellikle Yunanistan açısından önem arz etmekteydi.

Öte yandan Türk milleti için zor ve çetin günler başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı galipleri -İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar- Türkiye'yi bölmek ve parçalamak amacıyla yer yer Anadolu topraklarını işgale koyuldular. Ayrıca bu emperyalistlerin desteğinde 15 Mayıs 1919 günü Yunan askerleri de İzmir ayak bastılar.

Bu zorlu ve çetin mücadelede vatanın işgallerden kurtarılması ve Türk

¹⁵² Selvi- Cırık, *Milli Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, 319-320.

¹⁵³ Çebi, *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*, 318-321.

milletinin bağımsızlığı için pek çok din adamı gibi, Ordu sancağı din adamları da üstün hizmetlerde bulunmuşlardır. Öncelikle onlar, Türk milletinin ruhunda ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşlemişlerdir. Ölüm-kalım mücadelesinin ilk günlerinde halk, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi "*Hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi...*" Metinde de belirtildiği üzere tereddüt içinde olan Fatsa halkının Milli Mücadele lehinde hareket etmesini sağlayan din adamı, Müderris Abdülhamit (Sarıhan) Efendi'dir. Aynı şekilde Ordu halkının milli mücadele lehinde davranmalarını da Ordu Müftüleri- Ali Sabri Gürel, Hafız Ahmet İlhami (Bilgin), Yusuf Ziyaeddin Işık Efendilerin de üstün hizmetleri olmuştur. Onlara çalışmalarında Müderris Ahmet, Müderris Salih ve Müderris Salim Efendiler de destek olmuştur. Müderris Halil Hilmi Efendi de Perşembe ve Ordu merkez halkının Milli Mücadele lehinde bilinçlendirilmesi hususunda hizmet vermiştir. Metinde ismi geçen diğer din adamları, başta müftüler olmak üzere görev yaptıkları yerlerde milli harekât lehinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Ayrıca Ordu Sancağı din adamları, merkez ve ilçelerde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev almışlardır. Müftü Hafız Ahmet İlhami (Bilgin) Efendi, Ordu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve hizmetlerinde görev alırken, 1953-1957 yılları arasında Ordu Müftülüğünü de yapan Yusuf Ziyaeddin Işık, Cemiyetin başkanlık görevini bir süre yürütmüştür. Ayrıca Ordu halkının ileri gelenlerinden; Felekzade Süleyman, Recai, Fortunzade Yusuf, Sıtkı, Halis ve Mustafa Beylerinde cemiyetin çalışmalarında üstün hizmetleri olmuştur. Bu arada Ordulu gençlerin kurduğu "*İnkılab-ı İçtimai Kulübü*" ile Mutasarrıf Nizameddin ve Görele Sabık Kaymakamı M. Fahreddin Beylerin hizmetlerini de unutmamak gerekir. Ordu'da neşredilen Güneş, Ordu- Bucak ve Azim gazetelerinin de Milli Mücadele'ye önemli katkısı olmuştur. Ordu'da İzmir'in işgali ile başlayan protesto gösterileri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasından sonra yoğunluk kazanmıştır. Bu bağlamda sadrazamlık makamına İzmir'in işgali üzerine üç adet protesto telgrafi çekilmiştir. Bu telgraflardan 16 Mayıs 1919 tarihli olanı, Ordu Belediye Başkanı İzzet imzasıyla çekilmiştir. 18 Mayıs 1919'da gönderilen iki telgraftan birisinde Dava Vekili İsa'nın diğerinde ise, Müderris Salih, Müderris Ahmet, Müderris Salim, Müderris Ahmet imzaları bulunmaktadır.

Diğer taraftan İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edileceği haberinin duyulması üzerine durumu protesto eden Müftü Hafız Ahmet İlhami, Ali Rıza Paşa hükümetinin istifasına da tepki göstermiştir. Ordu'dan Meclis-i Mebusan'a çekilen 5 Mart 1920'de tarihli telgrafta Müftü Hafız Ahmet İlhami ile Belediye Başkanı Yusuf imzaları yer almaktadır. TBMM'ye çekilen diğer telgraflarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Bu telgraflarda din adamlarının da isimleri geçmektedir. Ayrıca, Erzurum Kongresi'nde Ordu'yu bir din adamı olan Hasan Efendi

temsil etmiştir. Bu arada 1920 yılında Ordu’da oluşturulan gönüllü birliğin eğitimini de Hafız Ahmet Efendi üstlenmiştir.

Ordu Sancağı’nın kazalarında da din adamları ön sıralarda yer almışlardır. Örneğin; İzmir’in işgali üzerine Fatsa’dan Sadrazamlık Makamına gönderilen 20 Mayıs 1919 tarihli telgrafta; ulemadan Hacı İbrahim ve Müderris Osman Nuri’nin imzaları da yer almaktadır. Ünye’den 18 Mayıs 1919’da tarihinde Sadrazamlık Makamına gönderilen işgali protesto telgrafın da da; Müftü Yahya ve ulemadan Hacı Ali Efendilerin imzaları da bulunmaktadır. İstanbul’un 16 Mart 1920’de İngilizler tarafından işgali üzerine Mesudiye’den çekilen protesto telgrafın da; Müftü Tevfik Efendi’nin ismi geçmektedir.

Din adamlarının kimileri de yedek subay olarak asteğmen, teğmen, üsteğmen rütbeleri ile vuruşmalarda askeri sevk ve idare etmişlerdir. Bunlardan İmam- Hatip İsmail Mutlu ve İmam- Hatip Yakup Mutlu gazi olarak Ordu’ya dönmüşlerdir. Müftü Yusuf Ziyaeddin Işık da Büyük Taarruza katılarak, 9 Eylül’de İzmir’e ilk giren birliklerin içinde yer almıştır. Ayrıca pek çok köy İmam-Hatibi halkı milli harekât lehinde aydınlatmalarının yanı sıra, “*Tekâlif-i Milliye*” komisyonu başkanı olarak Kuva-yi Milliye’nin ikmalinde de önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Sonuç olarak; daha pek çok Ordu Sancağı, din adamı yurt savunmasında görev almıştır. Ancak biz bunlardan haklarında bilgi elde edebildiklerimizi siz okuyucularımızla tanıştırmaya gayret ettik. Bu vesileyle, din adamlarımızla birlikte tüm kahramanlarımızı rahmet, minnet ve şükran duygularımızla bir kez daha anıyoruz. Hepsinin mekânları Cennet olsun.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi

DİB Arş., D: 1927-0047.

DİB Ar., D:1927-0077.

DİB. Arş. D:1953-1445.

DİB Arş.,D 1923-2029.

DİB. Arş. D:1923-1709.

DİB. Arş. D:1923-1876.

DİB. Arş. D:40-0283.

DİB. Arş. D:40-028.

DİB. Arş. D:1923-1102.

DİB. Arş. D:1923-2008.

DİB Arş., D:1923-2031.

DİB. Arş. D:1927-0047.

1.2. İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi

- İMMEŞ Arş., D: 2434.
 İMMEŞ Arş., D: 176-28.
 İMMEŞ Arş., D. 2409.
 İMMEŞ Arş., D:2436.
 İMMEŞ Arş., D. 2515.
 İMMEŞ Arş. D:889.

1.3. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi

- ATASE Arş., KL:1880, D: 20, Fh: 5.

2. Kitap ve Makaleler

- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1996.
- Altınsu, Abdulkadir. *Osmanlı Şeyhülislamı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Atamer, Hamdi. "Milli Direnme". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 101, (Temmuz 1965).
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk (1919-1927)*. Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1994.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989.
- Avcioğlu, Doğan. *Milli Kurtuluş Tarihi*. İstanbul:1974.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal*. İstanbul: 1969.
- Aydın, Mesut. *Milli Mücadele Yıllarında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Gizli Gruplar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988.
- Balcıoğlu, Mustafa. *Milli Mücadele'de Merkez Ordusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994.
- Batutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Hatıralar*. Ankara: 2001.
- Bayar, Celal. *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Belgelerle Türk Tarih Dergisi*. 19(Eylül 1986).
- Çapa, Mesut. "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz". *Türkler*. 15: 661-678. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Çay, Abdülhaluk. "II. Meşrutiyet Sonrası İhanet Şubeleri". *Türk Kültürü Dergisi*. XX/227(Mart 1982).
- Çebi, Sıtkı. *Milli Mücadele'de Ordu*. Ordu: Ordu Valiliği Yayını, 2005.
- Çebi, Sıtkı. *Ordu Şehri Hakkında Derlemeler ve Hatıralar*. İstanbul: 2000.
- Erdeha, Kamil. *Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

Ferhatoğlu, Basel- M. Fahrettin. *Ordu Külliyyatı*. Sivas: Kamil Matbaası, 1934.

Güvenli, Fevzi. *Bir Zamanlar Ordu Anıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1999.

İzbirak, R- Özkaya, Yücel. “Ordu”. *Türk İslam Ansiklopedisi*. XXV:460-472.

Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. İstanbul:1969.

Karayalman, Mehmet. *Ünyeli Tashzade Hacı Yusuf Bahri Efendi*. İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2011.

Kuran, Ercüment. “ Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri”, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (Samsun:13-17 Ekim 1986) Samsun: 1988.

Kutay, Cemal. *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. Ankara:1973.

Lord Kinross, *Atatürk-Bir Milletın Doğuşu*. Çev.: Necdet Sander. İstanbul:1981.

Mustafa Kemal ATATÜRK. *Nutuk-Söylev*. Ankara:1986.

Nadi, Yunus. *Birinci BMM’an Açılışı ve İsyancılar*. İstanbul:1955.

Öztürk, Kazım. *Türk Parlamento Tarihi*. Ankara: TBMM Vakfı Yayını, 1976.

Pakalın, M.Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul:1971.

Sakallı, Bayram. *Ankara ve Çevresinde Milli Hareketler*. Ankara:1998.

Sarıkoynucu, Ali. *Atatürk Din ve Din Adamları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 2018.

Sarıkoynucu, Ali. *Milli Mücadele’de Din Adamları I-II*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1995.

Sarıkoynucu, Ali. *Milli Mücadelede Din Adamları II*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1997.

Sarıkoynucu, Ali-Sarıkoynucu Değerli, Esra. *Milli Mücadele’de Din Adamları III*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2019.

Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Cem Yayınları, 1973.

Selvi, Haluk-Cırık, Bülent. *Milli Mücadele’de TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: 2012.

Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.

Şahingöz, Mehmet. *Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin İstifası ve Tepkiler*. Ankara:1996.

Şahingöz, Mehmet. *İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1996.

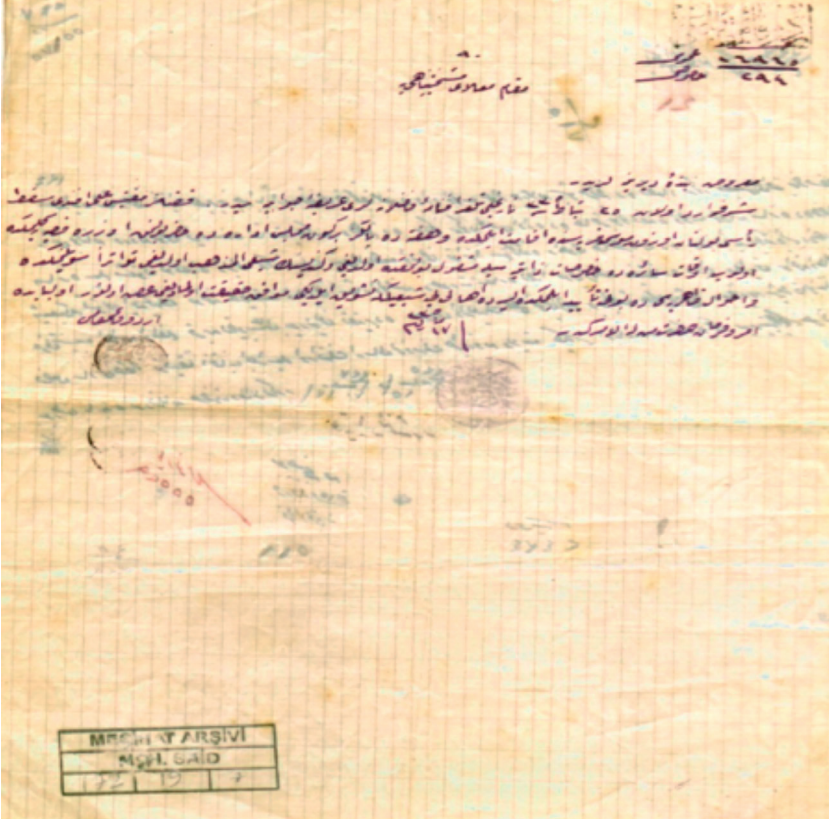
Tansel, Selahattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973.

TBMM Zabıt Ceridesi. 2. Baskı. Ankara: TBMM Basımevi, 1940.
TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Baskı. Ankara: TBMM Matbaası, 1942.
 Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler*. İstanbul:1952.
 Yediyıldız, Bahaeddin. "Ordu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:338-367.
Yurt Ansiklopedisi. İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982-1983. 9:62-69.

3. Gazeteler

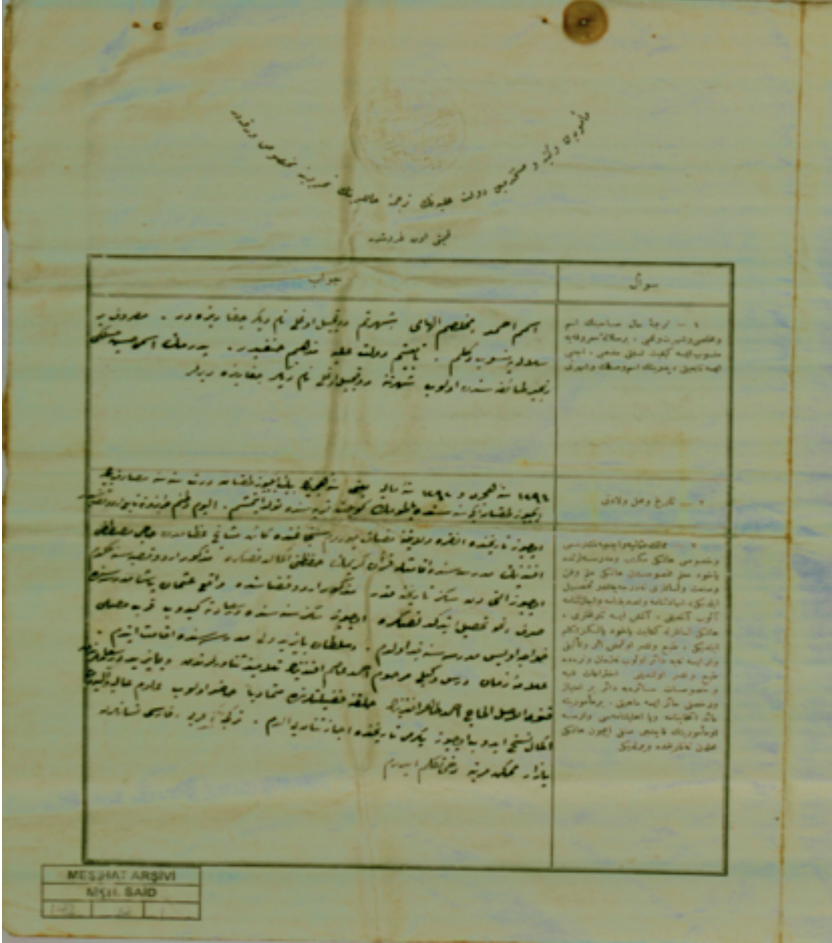
Hâkimiyet-i Milliye, 25 Ağustos 1921. No: 272.
Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921. No: 278.

EK-1

Ordu kaymakamlığının Müftü Ali Sabri Efendi'nin görevinden alınması ile ilgili 17 Mart 1335 (1919) tarihli Meşihat Makamına yazdığı yazı

EK-2

Hafız Ahmet İlhami Efendi'nin Tercüme-i Hal varakasının ilk sayfası

EK III

Ordu Müftülüğü için Yapılan seçim neticesinde; Ordu Mahkemesi Başkatibi Hafız Ahmet ile Ruşen zade Osman Efendilerin 9'ar, mahkeme ikinci katibi Arif Efendi'nin ise beş oy aldığına ve Hafız Ahmet İlhami Efendi'nin "Evsaf-ı Lazimeye haiz bulunduğundan" Ordu Müftülüne tercihen atanmasına uygun olduğuna dair 12 Temmuz 1335 tarihli yazı.